ҮҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттингеН

1963 ч. ИЮЛЬ 3 СРЕДА № 157 (5561).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Совет дайынчыларның аалчызы

ВЮНСДОРФ. (СЭТА). Июль 1-де СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Совет Чепсектиг Күштериниң Германияда бөлүүнге чораан. Вюнсдорф гарнизоннуң солдаттары болгаш офицерлери Совет чазактың баштының өврүшкү-биле уткаан. Хүндүлел таңнылының начальнигиниң рапортун хүлээп алган соонда, дораан-на Н. С. Хрущев Германияда бөлүк совет шериглериниң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовскийге үдедип алгаш, чыскаалган дайынчыларның баары-биле эртиен. Диңмиттиг йөрээлдер салыышкыны чаңгыланып турган. «Ура!» дыңналып турган.

Стадионга хай кижи киржикчилиг митинг болган, ону армия генералы И. И. Якубовский ажыткан. Ол, митингиниң киржикчилериниң, бүгү бөлүктүң дайынчыларының мурнуудан Н. С. Хрущевка чүректиң ханы байырын чедирип, Чепсектиг Күштер дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың салып турар ажок улуг кичээнгейи болгаш сагыш салыышкыны дээш сагыш-сеткилдиң ханызындан өврүп четтириишкинни аңаа илергейлээн.

Митингге эш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

СУГГАРЫЛГА

Республиканың тараажыларының болгаш механизаторларының чеди чылдың бешки чылының бедик дүжүү дээш демиселиниң часкы тарылга соонда ийиги шиитпирлиг үеви—тарылгаларның чайгы ажаалдазы хүннүң чугула айтырыы кылдыр чиди-биле тургустунган. Тарылгаларның, ылаңгыя одуругларының аралын сайзырадыр культураларның, картофельдиң болгаш ногааларның чайгы ажаалдалында бир кол черни суггарылга ээлээр ужурлуг.

Чайгы чаъс суглары үнүштерниң дазыл системазын чедиштир шыгыдып шыдавас. Оон ынай чаъс колдуунда август болгаш сентябрь айларда, кажам үнүштерниң өзүп үнери докталай берген үеде болгулаар. Ол үеде чаъстың хөрээ чок апаар болгаш харын-даа ажыл-агыйга шаптыктыг болу бээр. Ындыг болганда, чайгы суггарылга чаагай дүжүттү өстүрүп алырынга эң идегелдиг хемчег болур.

Ам чайның башкы айы эрткен болгаш бо хүннерге чедир республиканың кайы-даа девискээринге үнүштернин дүрген өзүп үнерин хандырар хире күштүг часталшкын болбааны кымга-даа билдингир. Оон хараазыбиле мурнай-даа, соңнай-даа тараан тарааларга суггарылга аажок негеттинип турар апарган.

Ындыг турбуже, бедик дүжүттү өстүрүп алырынга суггарылганың улуг ажык-дузалыын чедир үнелеп көрбес чорук республиканың ажылагыйларында ам-даа үргүлүлевишаан. Бир эвес эрги суггарылга бугаларын септээш, бүрүнү-биле ажыглаар үве болза республикада 128 мүң гектар хире чер суггартынып болур. Оон иштинде суг ажыл-агый черлериниң санап турары-биле алырга, ам ажыглаттынып болур суггарылга четкилери-биле 48 мүң гектар тарылгаларны суггарып болур. А херек кырында республикада бо хүннерге чедир суггарган чер үгле 19 мүн гектар хире. Оон хөй кезии тарылга мурнуунун суггарылгазы болур.

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Аймыырлыг болгаш Терезин бугаларын күрүнеңи күселибиле каш чылдарның иштинде кылып келген. Ол бугаларның тудуун доозуп, суун бадырган болза-даа, совхозтуң болгаш оон Булуң-Терек салбырының удуртукчулары күрүнеңи кылып берген ол сайзырадгай суггарылга системаларын ажыглаарынче сагыш салбайн турары хараадаңчыг. Аймыырлыг бугазының суу-биле мүң ганы суггарып болур турган болза, ам үгле чүс ажыг га суггартынган. Терезин бугазын болдунар шаа-биле ажыглаар болза, 1400 га тарылганы суг-биле хандырып болур аргалыг турда, бо чылын оон үгле 490 газын суггарар деп планнаан. Ол хирезинде бо хүннерге чедир ында барык суггарылга чоруттунмаан. Бо бугаларны долдур бадырар сугнуң курлавыры бар. Суггарылгага 15—20 кижини дкталмал тургузар ужурлуг турган, үгле 5—6 кижини үндүрүп, олар үге-даа күш четпейн турган.

Ол ышкаш Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу Барлыктын суггарылга бугазының суун кончуг багай ажыглап турар. Ында четчир күштүг тускай суггарылга бригадазы тургустунмаан болгаш эвээш кижилер организас чок ажылдап, сугнуң хөй кезии ажыглаттынмайн, харын чамдык хүннерде суггарылга үстүп турар үүл бар.

Республиканың өске-даа ажылагыйларында тарылгаларның чайгы суггарылгазы көнчүг багай чоруп турар болгаш харын чамдык черлерде суггарылга уттундурган, эрги суггарылга бугалары шуут ажыглалдан үнген. Моон кол чылдагааны болза, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары сөөлгү чылдарда суггат чок черлерни хөй ажыглааш, а суггарылгалыг черлерни оларныңбиле бир дөмей көрүп, агаар-бойдустуң кандыг-даа байдалында магадыладыг дүжүттү ап болур суггарылга ажылынче кичээнгей салбастазында болур. Ылаңгыя бо чайның өлчаъс чок, хат-кавысканныг үезинде колхозтарда, совхозтарда суггарылга ажылы ала-чаягаарлаашкында кирген турда, колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң, СЭКП парткомнарының, райкүүскомнарның талазындан өй-шаанда хемчег албайн турарын айтыр херек.

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында 125 мүң тонна тарааны күрүнеңи шыгжамырынга киирер деп социалистиг хүлээлгени алган. Бо хүлээлгени алдарлыы-биле күүседирин, ниитиниң малынга чемсуурну тургузарын, келир чылдың тарылгазынга үүезиннерни база өскедаа фондуларны долдур уруп алырын хандырар дүжүттү өстүрүп алырынга ам суггарылга улуг рольду ойнаар.

Ындыг болганда, колхозтарда, совхозтарда тараа болгаш одуругларының аразын сайзырадыр культураларның, ногааларның, картофельдиң суггарылгазынче четчир күштү салыр херек. Бо дугайында суггарылганы ээлчег-биле үзүктелиишкин чок чорударынга четчир санныг суггарыкчыларны тургузуп, оларны чепсек-херексел болгаш чогуур идик-хеп-биле хандырза чогуур.

Суггарылганың темпизин дүргедедири-биле кады ооң шынарынче кол кичээнгейни салза чогуур. Колхозтарның, совхозтарның агрономнары болгаш хову ажылының бригадаларының бригадирлери суггарыкчыларның ажылын эки организастаар, суггарылганың шынарын хынаар хүлээлгелиг. Шапкын суг-биле үнүштернин дазылын үрээр болгаш шокарлай суггарар чорукту болдуруп болбас.

Суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер, суггарылга системаларын ажыглалга киирерин көвүдедир болгаш бедик дүжүттү өстүрүп алыр сорулга-биле суггарыкчыларның, механизаторларның болгаш аңаа хамаарышкан өске-даа ажылдакчыларның материалдыг сонуургалын бедидериниң хемчеглерин алза чогуур.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущев биле ГСЧП-ниң бирги секретары В. Ульбрихт.
Фото В. Егоровтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң доктаалдарын ном кылдыр үндүрген

Күрүениң политиктиг ном үндүрер чери СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгаларының дугайында» болгаш «СЭКП ТК-ның төлөөлекчилериниң ККП ТК-ның төлөөлекчилери-биле болур деп турар ужуражыышкынының дугайында» доктаалдарны ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тиражтыг кылдыр парлап үндүрген.

(СЭТА).

«Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары»

СЭКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУНГА ЭШ Л. Ф. ИЛЬИЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИН НОМ КЫЛДЫР ПАРЛАП ҮНДҮРГЕН.

Күрүениң политиктиг ном үндүрер чери 1963 чылдың июнь 18-те СЭКП Төп Комитединиң Пленумунга эш Л. Ф. Ильичевтуң «Партияның идеологтуг ажылының ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткелин ном кылдыр парлап үндүрген.

Ол номну массалыг тиражтыг кылдыр үндүрген.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМНЕРИН ЭЛБЕКШИДЕРИНГЕ БҮГҮ КУРЛАВЫРЛАРНЫ АЖЫГЛААР

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери үнелиг эгелээшкинни кылган

Украинаның КП-зының Төп Комитеди, УССР-ниң Министрлер Чөвүлели Волынь облазының колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының мал чемин болдунар-ла хөйү-биле элбекшидип, күрүнеге эзт, дүк болгаш өске-даа аъш-чем продуктуларын садарының; оон бүдүрүлгезин улам көвүдедириниң талазы-биле партияның салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарының талазы-биле, бар турар бүгү курлавырларны чедимчелиг ажыглаар деп шиитпирлээн үнелиг эгелээшкинин үүлдүг деп көрген.

Боттарынга алган хүлээлгезинге Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бижип турары болза: «Малдың бедик продуктулуг чоруун чедип алырда, мал чеминиң элбекшилдиг курлавырын тургузар херек, үгле ынчан сорулга боттаныр дээрзин бис эки угаап билип турар бис. Мынчангаш партия организацияларының-даа, колхоз, совхозтар удуртукчуларының-даа, түскай эртемниглериң болгаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларының-даа кичээнгейи чүмү-биле мал чеминиң баазазын бижыглаарынче угланган турарының ужуру мында.

Волынь облазының ажыл-агыйлары мал бажынга хамаарыштыр 22 тонна бөдүүн чемнерни, инек бүрүзүнге ортумаа-биле 18-20 тонна силосту салырын база бир баш төрүүр улуг хаван бүрүзүнге 7 центнер витаминниг сиген далганын белеткээрин сорулга болдуруп турарлар. Ону күүседиптер аргалар бар. Областа бо чылын бедик дүжүттүг бобы культураларының тарылгазы ийи чартык катап өскен, кезилде сөөлүүнүн, ажаалга үезиниң болгаш сырый чаштыылганың тарылгазы калбаа-биле ажыглаттынып турар, хөй чылдыг чадан сигеннерниң шөлдери элээн улгаткан.

Бөдүүн мал чемнерин бүдүрериниң болгаш белеткээриниң хемчеглери алдынып турар. Кол үүл—тарып алганы үнүштерни чүмү-биле чидириг чокка ажаан алыры болур. Бо сорулга-биле колхоз, совхоз бүрүзүнде механизаторлар комбайннарны чавызадыр кезеринге таарыштырып, саван болгаш үүрендирлери хоратпайн ажаан аар талазы-биле тускай таарыштырган херектерни кылып ап турарлар. Тараа ажаалгазы-биле катай хары угда саванны болгаш үүрендини саратгаар талазы-биле бүгү аргалар ажыглаттынган.

Бөдүүн мал чемнерин чадыг кылырынга хөй чарыгдавас дээш, Волынь облазының ажыл-агыйлары чадыгга таарыштыр мажактарны, ыяш бүрүлерин, торфту, тулаа үнүштерин ажыглаары эки деп санап турар.

Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы болгаш Волынь облазының элээн хөй колхозтарының бүдүрүлге практиказы хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевири бедик камналгалыг көргүзүглүг бооп турарын херечилеп турар. Чижээ, хаван чемгерилгезиниң үезинде бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнери чемгерилгениң талазы-биле 70—72 хуу бооп турар (областың көдээ ажылагый дуржулга станциязының түннели). Мындыг турда, ортумаа-биле бир хонукка хамаарыштыр мал семиртилгезиниң бедик көргүзүглерин чедип ап болур. Концентраттыг мал чемнерин чарыгдаарын 32 хууга чедир эвээжеткен, ол ышкаш, хаван эдиниң бот-үнезин 18 хууга чедир кызырган.

Чылдың эгезинден эгелээш, чемгерилге өрээлдерин эде дерээш, хаван чемгерилгезин чем холукааныг концентраттарның хөй эвес холумаа-биле чемгерип эгелээн өске 53 ажылагыйлар база-ла эки түннелдерни чедип алгылаан. Чайның дүргүзүнда колдуунда бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнери-биле холуксааны белеткээринге тускай таарыштырган машиналар-биле деригилээн, чемгерилге өрээлдерин, хаван фермаларына берге-берге ажылдарны болдунар-ла аргазы-биле механизастаарын болгаш бүгү колхозтарга база совхозтарга хаван чемгерилгезиниң биче концентраттыг хевиринче шилчиирин боттандырарын областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары сорулга болдурган ажылдан турар.

Үстүнде айыткан хевириң чемгерилгезин ажыглаары сигеннин болгаш витаминниг далганың массалыг бүдүрүлгезин экижидерин негеп турар. Бодунда бар аргаларны өөренип көргеш, Волынь облазының көдээ ажыл-агый ажылдакчылары бо чылын 37 мүн тонна ындыг бедик шынарның мал чемнерин белеткээр деп шиитпирлээн, оон иштинде: 8,4 мүн тонна үүнүн болгаш бүрү далганын, 28,6 мүн тонна сигенден, бобы болгаш өске-даа үүлдерден кылган далганны белеткээр деп шиитпирлээн.

Үнүштен болгаш сигенден кылган далганны белеткээринге областа дериттинген 67 күргадыкчылар (сушилкалар) бар, олар үүрмектечилерлиг агрегат-биле кады медеден, бобыдан база өске-даа чемиштиг үнүштерден кылган кылымал күргадылганын 6 мүн тонна витаминниг далганын бүдүрерин хандырарлар. Бар турун турар 350 санныг «ДКУ-М» болгаш «ДКУ-1,2» деп дробилкалар-биле 28,6 мүн тонна сиген болгаш саван далганын бүдүрери көрдүнген. Оон аңтыда, ыяш ажыл-агыйларында витаминниг далган бүдүрериниң талазы-биле немелде 9 санныг цехтер дериттинип турар.

Областың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары мал чемин белеткээр талазы-биле көрдүнген хемчеглерни боттандырарынче бүгү чонну мобилизастаар талазы-биле колхозтарда болгаш совхозтарда улуг ажылды чорудуп турар. Ылаңгыя ажыл-агый бүрүзүнде мал чеми бүдүрер талазы-биле тускай бригадалар тургустунган, ук бригадалар ажылдап кирипкен. Колхозтар, совхозтарга хуралдар бооп эрткилээн. Ол хуралдарга үнүш болгаш сиген далганының көрдүнген санныг хемчеглерин эң-не таарымчалыг хуусаларда доозар дугайында хүлээлгелер алдынган.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилери Украинаның көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларын мал чеми белеткээринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш, мал продукциязын бүдүрериниң көрдүнген планнарын күүседири дээш база ону күрүнеге садары дээш чарышка киржиринче кыйгырганнар.

Волынь облазының көдээзиниң ажыл-ишчилериниң бо кайгамчыктыг эгелээшкинин Украинаның өске даа областарында колхозтар болгаш совхозтар калбаа-биле деткээн. Ол деткиишкин республиканың кызыгаарын эрткен. Волынь облазының колхозтарының болгаш совхозтарының үлегери-биле мал чемин элбекшидиринге бар турар бүгү курлавырларны ажыглаары дээш чарыш Россия федерациязының областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында калбаа-биле нептереп турар.

(СЭТА).

„Мурнакчының“ малчыннары

ШУЙ. (Телефон-биле). Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам көвүдедир, күрүнеге эки шынарлыг эзт, сүт болгаш дүк белеткээр талазы-биле Барыын-Хемчиктиң «Мурнакчы» колхозунуң малчыннары багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Чылдың баштайгы чартында 510 центнериниң орнунга 580 центнер эзтти саткан, а сүттү пландан 16 центнерни ажыр дужаган. Ол ышкаш, баштайгы ээлчег-биле 140 центнер дүктү саткан.

Бо хүннерде хөй кыргылдазы киидин түлүк. Хүнде 60 килограмм дүк кыргыыр норманы Хомушку Өшкү-Саар—94, Хертек Борарган—92, Хертек Сарыг-Тараа—89 килограмм чедирип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Төрүүр чүс хойга онааштыр 99 хураганны менди доруктурбушаан, республикада сураглыг малчын Хомушку Кан-оол 400 тыва хоюнуң баш бүрүзүнден 2200 грамм дүктү кыргын алган.

Колхозтуң мал ажылында мурнакчылар улам көвүдеп турар. Чижээ, сарлык кадарчызы Күжүгет Баак-оол бо чылын төрээн 80 сарлыктарының бызаазын шуптузун менди доруктурган. Хертек Бак-Көктүң үлегери саанчылар аразында база калбарып турар.

Үшкү кварталда күрүнеге садары-биле 2000 ажыг иртти дөрт коданда семирти одарладып турар. Эзт бүдүрерин улам көвүдедиринге үлегерлиг Хертек Савылдай ышкаш малчыннарны база айтыш болур.

Мурнакчылар рапорттап тур

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин чылдың бирги чартында чедиишкинниг күүседиптер мурнакчы ажыл-агылар СЭКП обкомунга болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге рапорттавышаан, немелде хүлээлгелерни ап турарлар.

Каа-Хем районнуң көдээ ажылагыйының ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында алган социалистиг хүлээлгелерин хүүсаа бетинде күүседир дээш дмисешпишаан, июнь 29-та күрүнеге эзт садарының планын 112,6 хуу, сүттү—101,7 хуу, дүктү — 101,2 хуу күүседиптер. Пландан ажыр 500 центнер сүттү, 400 центнер эзтти базе садып турар.

Ол районнуң «Коммунизмче орук» колхозу июнь 28-те күрүнеге эзт садарының чартын чыл планын 101 хуу, сүттү — 128 хуу, дүктү—111 хуу күүсеткен. Чартык чылдың төнчүзүнге чедир 300 центнер сүттү немей садар дээн хүлээлгезин колхоз бөа чедиишкинниг күүседип турф.

Ам үеде малчыннар болгаш бүгү колхозчулар мал ыытгаладыышкынынга белеткелди сиген кезилдезинге болгаш дүжү ажаап алыышкынынга техниканың септелгезин, одуругларының аразын сайзырадыр культураларың чайгы ажаалдазын чорудуп турарлар.

Таңды районда дуржуга станциязының коллективи күрүнеге эзт садарының чартык чыл планын 104,6 хуу, сүттү—120 хуу, дүктү—101,5 хуу күүсеткен. Күрүнеге пландан ажыр 13 центнер эзтти, 750 центнер сүттү, 72 центнер дүктү саткан.

Чөөн-Хемчик районун СЭКП XXII съездизи аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери күрүнеге сүт садарының чартык чыл планын июнь 29-та 116,6 хуу, эзтти — 100,4 хуу, дүктү—100,2 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 50 центнер сүттү база саткан.

Тес-Хем районнуң Ленин аттыг колхозу күрүнеге дүк садарының чартык чыл планын 140,9 хуу, эзтти—101 хуу күүсеткен.

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулданың түннелдериниң дугайында округтуң соңгулда комиссиязының дыннадыы

Алдын-Булактың № 38 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгулда 1963 чылдың июнь 30-де болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынның соңгулдазынга бүгү соңгукчулар 100 хуу киришкен. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат Хомушку Дармаевич Онгай-оолду дээш соңгулдага киришкен бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылааннар.

АЛДЫН-БУЛАКТЫҢ № 38 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң бүгү эр, херээжен колхозчуларынга, совхозтар ажылчыннарынга, школалар коллективтеринге

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң колхозчуларының, Ийме сес чыл школазының коллективиниң кыйгырыы

ЭРГИМ ЭШТЕР! СЭКП-ниң төөгүлүг XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга, бистин мурнуусуда салдынган кайгамчык чаагай сорулгаларны боттандырарынга Тываның бүгү чону ышкаш, бистин колхозтуң ажыл-ишчилери, школа коллективиниң башкылары болгаш ажылчыннары, бар турган күжүн салып, шудургу ажылдап турарлар.

Тываның бүгү эр, херээжен колхозчуларын, совхозтар ажылчыннарын бүгү сеткиливистен кыйгырарывыс болза:

СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чаа кижини кижизидиринге школаның өөредилге-кижизидилге ажылы улуг рольду ойнаар. Мынчангаш колхозчулар, бистер бо чылын школаныска 1 автомашина («ГАЗ-51»), 1 трактор, («МТЗ-50»-ни) бердивис. Школаның өөредилге херээнге моондаа артык сагыш салыр бис. Ада-иениң изиг деткимчезинге бүргеткен бистин школа өөредилге-кижизидилгелиг ажылга, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге база боттывынгыр уран чүүл көрүлдезинге районга 1-ги черни ээлеп кирген. Школадан 6 башкы бо өөредилге чылының түннелинде 100 хуу өөредилгени чедип алганнар. Школада 22 печкаларны амгы үеде бүрүн кылып дооскан болгаш № 3 корпустуң септелгезин долузу-биле дооскан. Септелгеде башкылар, өөреникчилер, ажылчыннар, бызанчы колхозчулардан тургустунган холушкак бригада ажылдап турар. Школаның штукатуразын, дээвиирин чедир септээри доозулган. Ийме 8 чыл школазының мастерскаязы эки ажылдап турар. Өөреникчилериниң будурулге бригадазы база-ла кызымак ажылдап турар.

1963-64 өөредилге чылынга белеткээн 1000 кубометр оттулар ыяштың 600 кубометри база 50 тонна хөмүр даш белен. Школа 50 чаа парталарны алган. Школада электростанция болгаш суг насозу ажылдап турар. Ада-иениң болгаш бүгү-ниитиниң дузалыг күш-ажылы школага түннелди көргүскен. Өрү класстың өөреникчилериниң кайгамчыктыг күш-ажылын бедии-биле үнелеп турар бис.

Ленин аттыг колхозтуң бүгү колхозчуларының хүлээнири болза:

Школаның арткан бүгү септелгезин июль 5-тип бетинде дооскаш, күрүне комиссиязынга дужаар бис. Бистиң школаның баазазынга келир чылын 8-9 класстар өөренир кежээки школаны ажыдарын чөпшээрээрин республиканың Чырыдыышкын министерствозундан дилеп тур бис.

Башкыларның чурттаар бажыңнарының септелгезин июль 15-те дооскаш. Ол-ла хуусаада ыяшты, хөмүрүү сөөртүп алыр бис. Школа чанынга спорт шөлүн тургузар. Амгы үенин бедик негелдезинге дүүштүр улус өөредилгезиниң бедик культуразын чедип ап, өөредилге херектерин болгаш көргүзүг материалдарын четчир санныы-биле белеткээр бис.

Бистиң школавыс кижизидилге ажылының төвү болганда, бүгү-ниитинин изиг кичээнгейинге турар болгаш ону кижизидилге ажылының дайынчы турлаа кылдыр эде тургузар бис. Ада-иелерге, бүгү улуска чаа хевириниң кижизидилгези кижи бүрүзүнге чедип турар кылдыр школаның бүгү ажылын эде тургуспушаан, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге төлептиг болур бис.

Өөредилге мастерскаязының септелгезин июль 5-те доозар. Оон-биле кады, химия, физика кабинеттерин бүрүн дериир.

Ленин аттыг колхозка 25 орунну уруглар садын тургузуп, оон эки ажылдаан турарын хандырар дээш, хемчеглерни алыр бис.

БО КЫЙГЫРЫГНЫ ЛЕНИН АТТЫГ КОЛХОЗТУҢ КОЛХОЗЧУЛАРЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери одуруглар аразын сайзырадыр культураларның чайгы ажаалдазынче киирипкен. Бо ажылды Каа-Хемниң кукурузачылары бедик темпилерлиг чорудуп турар. «Октябрь 30 чылы» колхозта Александр Погудинниң кукуруза тараан шөлүнге тракторларның дааш-шимээни бо хүннерде бичии-даа оожургавайн турар. Эш Погудин 150 гектарның га бүрүзүнден 320 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын шиитпирлээн.

Ол районнуң «Ленинчи орук» колхозунда кукурузачы-механизатор Александр Адыяа одуруглар аразының баштайгы ажылдаашкынын доозуп, ам үнүштерни минералдыг чемишчидилгелер-биле чемгере берген.

Россия Федерациязының сураглыг кукурузачызы, «Найырал» совхозта Опай Ыглаашпай, энир чылгы ышкаш, бо чылын база бедик дүжүттү өстүрүп алыр дээш демисежип турар. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары база-ла күжениишкинниг ажылдап турар. Одуруглар аразын сайзырадыр культуралар дугайында ажыл-агыйжы сагыш човаашкыннар республиканың өске-даа районнарында бар.

43 мүн гектар кукурузадан 24 мүн 400 гектарның бирги сайзырадылгазын, 6600 гектарның ийги сайзырадылгазын чоруткан. Чөөн-Хемчик районунуң ажыл-агыйларында бо ажыл багай чоруп турар. «Октябрь 30 чылы» колхоз 8500 гектар кукурузадан үгле 248 гектарның баштайгы илииртээшкинин чоруткан, ынчаарга свёкла болгаш картофель ажаалгазынче ам-даа кирбээн.

Ол-ла районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болгаш «Большевик» колхозтарында кукуруза тараан шөлдерни илииртээрин чаа-ла эгелээн болгаш свёкла, картофель дугайында чүү-даа кылбаан. Каа-Хемниң «Совет Тыва» болгаш «Бурунгаар» колхозтары культураларның сайзырадылгазынга кончуг хожудап кирген. Барыын-Хемчик районда «Мурнакчы» колхозта болгаш «Тес-Хем», «Суклак», «Сүт-Хөл» совхозтарда үнүштерниң чайгы ажаалдазын багай чоруткан.

Свёкла ажаалгазын дыка чавыс темпилер-биле чорудуп турар. Свёкланың чаңгыс дөсте хөйү-биле үнүп келген үнүштерин чаңгыстан олуртур ажылды кайда-даа эгелеваан. Кукуруза тарылгаларында бок үнүштер эңдерлип турар.

Хөй-хөй ажыл-агыйларда бо культураларның ажаалдазын багай организастап турарының чылдагааны чамдык удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглериң дүжүттүң салым-чаяаны дээш харысалга чок болуп турары-биле тайылбырлаттынар.

Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелелиниң (начальниги эш Сонам, кол агроному эш Бады-Суур) ажыл-агыйларында бо ажылды чаягаарлаашкынче киирген. Бо эргелелдиң удуртукчулары, тускай эртемниглери ховуларда үү болуп турарын өзулуг сонуургавайн турар. Кукуруза тараан черлерде каш агрегаттар ажылдап турарын, оларда ажыл нормазын кайы хире күүседип турарын кымдаа билбес болган.

Одуруглариның аразын сайзырадыр культураларның ажаалгазын хожудадыр чорук, бедик дүжүт алырынга шаптыктаар деп чүвени бүдүрүлге эргелелдериниң, ажылагыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, механизатор бүрүзү билген турар ужурлуг.

Хову-шөлдерни болбаазырадырының, оларны бок үнүштерден арыглаарының, үнүштерни чогуур үезинде немелде чемгерилге-биле хандырарының, одуруглар аразын үлүдериниң талазы-биле ажылдарны чоокка хүннерде чорудуп, одуруглариның аразын сайзырадыр культураларның бедик дүжүдүн хандырары дээш бүгү күштерни олче организастаары чугула.

Тайбың! Найырал! Чаңгыс эп!

Бүгү оран делегейниң херээженнериниң улуг шуулганы

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузу. Тайбыңның хуусалымының дугайында, бүгү планетаның келир үедеги салгалының хүү-салымының дугайында хайцыыцкыныг чугаа анда алды хүнде үргүлчүлеп келген. Делегейнин херээженнериниң төлээлери боттарының эргелери дээш демиселинин дуржулгалын солчуп, моон сонгаар канчаар чурттаарын кады бодап база шиитпирлеп турганнар. Конгресске чугаалажыыга-даа, маргыжылга-даа болгулаан. Ынчаллажок янзы-бүрү дылларга чугаалап турар херээженнер болгаш политика талазы-биле удурланыышкак эң янзы-бүрү үзел-бодалдыг херээженнер тайбың дээш, оларның уругларының келир үези дээш демиселдин дугайында чугаа болуп турда, чаңгыс аай болганнар. Конгресстиң индиригден санал берген кижилер херээженнериң улам өзүп турар шимчээшкининиң күжү чаңгыс эпте дээрзин демдеглеп турган. Ынчангаш конгресстиң киржикчилери өзүп орар салгалдың аас-кежин дээш, пайырал дээш, бүгү делегейге тайбың дээш чайгылыш чокка туржур деп даңгыракты боттарынга берген.

Июнь 29-түн эртенинде пленарлыг хурал болган. Хуралга санал берген Демократтыг аныяктарның бүгү-делегей федерациязының төлээлекчизи **Бухра Перто** болза, оон сөзүбиле алырга, оран делегейде херээженнер шимчээшкининиң төөгүзүнге улуг болуушкун болур херээженнериң Бүгү-делегей конгрезинге чедиишкинни күзээн. Мозамбиктиң төлээлекчизинин дүвүрээзинниг чугаазы дыңналып турган. Бодунун чуртунуң хамаарышпас чоруун чедип алыр талазы-биле анаа дуза көргүзер дээш бүгү-ле үүлдерни кылырын конгресстен од дилээн. Перунун болгаш Боливияның төлээлекчилери херээженнериң ядыы-түрецги байдалдарының дугайын, уругларның кижизидилгезинден болгаш өөредилгезинде бергелериң дугайын чугаалааннар. Тайбыңны быжыглаар дээш демиселди күштелдирери биске эргежок чугула деп, Канаданың делегаты **Виолет Фьюхерест** демдеглээн. Ядролуг дайынның айылынга улур, бистиң чуртувуска АКШ-тың ядролуг баазазы моон соңгаар турбазын дээш демиселди чорудуп турар бис дээрзин ол үргүлчүлеп чугаалаан. Канада — бедик индустриялыг чурт, ынчалза-даа херээженнерге деп эрге-шөлээни хандырып бээр төлээде, бо чуртка хөй үүлдерни кылып ужурлуг. Ниитилел амыдыралының бүгү адырларында херээженнериң ден эргелиг эвес чоруу ында тодаргай көстүп турар.

Янзы-бүрү диптериң делегаттары индирже удаа-дараа үнүп, боттарының саналдарын берип турганнар. Оларның барык кижи бүрүзү санал берген соонда, бодунун тураскаал белээн — херээженнериң боттарының дааран туктарын, вымпелди болгаш өске-даа үүлдерни конгресстиң президиумунга дамчыдып турганнар. Ол болза бодунун делегей организациязын деткип турар херээженнериң чуртунун дугайында тураскаал-дыр.

Дээрги **Мудигдио** (Индонезия) конгресстин киржикчилеринге чүректин ханы байырын дамчыткан. Тайбыц болгаш демократия дээш демиселге бүгү херээженнер организацияларының хөделиишкининерин каттыштырып турар ындыг программаны конгресс хүлээп алыр ужурлуг деп санап турар бис дээрзин ол чугаалаан. **Тази Тусия** (Марокко) Сахара ядролуг чепсектиң шенелделерин чорудар чер болуп турарын киленнээшкин-биле чугаалаан. Бистер боттарывыс-даа айыылга таваржып база өске-даа чурттарны болгаш өске-даа улустарны айыылга таварыштырып турар-дыр бис деп, ол чугаалаан. Марокконуң херээженнери тайбын дээш, чепсегленнишкинни дужурер болгаш национал хосталга дээш демисежир.

Эртенги пленарлыг хуралды даргалаан **Алиция Мусялова** (Польша) херээженнериң янзы-бүрү организацияларындан болгаш ассоциацияларындан хөй санныг байыр чедиришкиннери, а ол ышкаш делегейниң хөй чурттарындан байыр чедирген чагаалар херээженнериң Бүгү-делегей конгрезиниң адынга келген дээрзин чарлаан.

Совет херээженнер чечектерлиг улуг саваны президиумга дамчыдып берген. Ында Валентина Терешкованың чүрүүн чураан. Чер бөмбүрзээнин херээженнериниң Москва шуулганынга байыр чедирген бүгү кижилерге чүректин ханызындан изиг өөрүп четтиришкинни даргалакчы конгресстиң мурнундан илергейлээн.

Эртенги хуралга Гондурастың Дагомеяның болгаш өске-даа чурттарның делегаттары база санал берген. Конгресске киирген илеткелдерде айыткан айтырыглар талазы-биле ниити чугаалажылга ооц-биле доозулган.

МОСКВА. (СЭТА). Кремльдиң Съездилер ордузунга алды хүн үргүлчүлээн херээженнериң Бүгү-делегей конгрези бодунун ажылын июнь 29-та дооскан. Бүгү диптериң 110 чурттарындан келген делегаттар — чүс-чүс миллион херээженнериң төлээлекчилери тайбың, чепсегленнишкинни дужурер дээш, херээженнериң эргелери болгаш урулгарның аас-кежин дээш могаг чок демисежиринге боттарының күзел-соруун болжаш шиитпирлиин бадыткааннар.

«Ниитилелге болгаш өг-бүлеге херээженнериң эргелери», «Тайбын, чепсегленнишкинни дужурер болгаш улустар аразына найырал» «Национал хамаарышпас чорук дээш херээженнериң демисели», «Уругларның болгаш аныяктарның кадыкшылы, кижизидилгези болгаш өөредилгези» деп комиссияларда ажылдың түшелдериниң дугайында илеткелдерни кежээ болган пленарлыг түннел хуралга дыңнаан.

Ооц дараазында Демократыг херээженнериң делегей федерациязының удуртукчу органнарын соңгаанының түңнелдериниң дугайын конгресстиң киржикчилеринге дыңнаткан. Федерацияның президентизинге **Эжени Коттон** база катап соңгуттурган. Хүндүлүг оралакчы-президентилер **Леонора Андре** (Швеция) биле **Долорес Ибаррури** (Испания) болганнар.

Федерацияның ажыл-чорудулгазының программазын конгресске номчаан.

Конгресстин киржикчилери бүгү чурттарның, бүгү диптериң херээженнеринге, иелеринге Кыйгырыгны хүлээп алган.

Демократыг херээженнериң делегей федерациязының президентизи Эжени Коттон хуралга түннел чүве чугаалаан.

БҮГҮ ДИПТЕРНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНГЕ

Херээженнериң Бүгү-делегей конгрезиниң Кыйгырыы

Бүгү чурттарның, бүгү диптериң херээженнери, иелери, эргим угба-дунмалар, эргим херээжен өөнүктер!

Бистер, херээженнериң Бүгү-делегей конгрезинин киржикчилери, силериң шуптуларга Кыйгырыгны чорудуп тур бис.

Бистер, 110 чурттарның чүс-чүс миллион херээженнериниң төлээлекчилери, бистиң дужулгавысты, бистиң коргуушкунвусту болгаш бистиң идегелдеривисти солужар дээш, бистиң дүвүрээзинивисти үзуткаар болгаш бистиң идегелдеривисти амыдыралга боттандырар төлээде, чүү кылза чогуурун кады тодарадыр дээш чер бөмбүрзээнин бүгү булуннарындан: Европадан, Азиядан, Африкадан, Австралиядан, америк диптин бүгү чурттарындан Москвада келген бис.

Бистиң чурттарывыс хөгжүлдениң янзы-бүрү деннелинде турзажок, бистиң социал үндезинивис, политиктиг үзел-бодалдарывыс болгаш чүдүлгевис янзы-бүрү турзажок, чер бөмбүрзээнин бүгү улустарынга быжыг тайбыңче [illegible] чүткүл бисти каттыштырып турар.

Ниитилел[illegible] өг-бүлеге төлептиг болгаш чөптүг чорукту, бистиң аргаларывысты бүг[illegible] көгжүдерин, кижи төрелгетенин депшилгезинде бүгү адырларга ки[illegible] арганы биске берип турар эргелернин болгаш хүлээлгелериниң ден [illegible] чоруун ажылчын херээженнерге, тараачын херээженнерге, бал[illegible]ери херээженнерге, интеллигенциянын төлээлекчилери хера[illegible]е чаалап алыр талазы-биле бодувустун чүткүлүвүске чаңгыс[illegible]илдиг бис. Миллион-миллион херээженнер ам безин экономика, с[illegible] болгаш политиктиг эргелерни чаалап алган база оларны быжыглаар б[illegible]гаш калбартыр дээш демисежип турар. Миллион-миллион херээженнер эр кижилер-биле бүүрүн ден эргеге үндезилээш, чаа ниитилелди тургузарынга киржип турар.

Бистиң алыс күзелдеривис боттуг үүл болу берген туруп болурун Валентина Терешкованың болгаш Валерий Быковскийниң эрес-маадырлыг чоруу чайыннандыр көргүзүп турар.

Бистиң уругларывыска аас-кежикти чаалап алырынга, чер бөмбүрзээниң бүгү уругларынга кадык, аас-кежиктиг, үре-түңнелдиг амыдыралды бээринге быжыг шиитпирдиг чорукка чаңгыс эп-сеткилдиг бис.

Херээжен кижи—делегейниң бүгү уругларының иези. Бистиң чурттап турарывыс, эртем болгаш социал депшилгениң чүс чылында миллион-миллион уруглар өөрүшкүден казыттырып, кызамдаттырып, аштап турар чорук-биле, бижик билбес болуп артып, мөлчүгделге таваржып, ядарап хоозураан, өлекке өлүрүүче чыгаттырган чорук-биле эптежип шыдавас бис.

Расаларның болгаш улустарның аразынга өжээннешкек болгаш көрүшпес чоруктуң пропагандазы-биле, реакцияның болгаш дайынның күштери аныяктарның угаан-бодалын хораннаар болгаш сагыш-сеткилин сандарадыр аргалыг болуп турары-биле эптежип шыдавас бис.

Бүгү чурттарның болгаш бүгү диптериң херээженнери!

Улустар аразында тайбыңның болгаш найырадың, социал депшилгениң, гуманизмниң улуг идеалы-биле сорук кирген уругларның салгалын кижизидер арганы берип турары, өг-бүле бүрүзүнге аас-кежиктиг амыдыралдың эргежок чугула таарымчалыг байдалдарын бистиң чурттарывыска болгаш бүгү чер оранга тургузар төлээде, бүгү адырларга херээженнериң эргезин — күш-ажылга, кадык камгалалыңга, дыштанылгага, культурага эргелерин, экономиктиг, хамаалы болгаш политиктиг эргелерин чаалап алыр болгаш камгалаар дээш, бергелерден болгаш когаралдардан кортпайн, могаг чокка демисежиринче силерни кыйгырып тур бис.

Аас-кежикче ол дүрүм өзугаар чүткүлду амыдыралга боттандырар төлээде улустар аразынга тайбың болгаш найырал эргежок чугула.

Бүгү чер оранның эргим угба-дуңмалары, эргим херээжен өөнүктери!

Бүгү кижи төрелгетенге онаа уржуктарлыг термоядролуг халапка чедирип болур чепсегленнишкиннерни эндере бүдүрер чоруктуң тургузуп турар айылының өзүп турарынга дүвүреп турар бис.

Аажок хөй курлавырларны дүвү чок тамыже киир октап, үрегдээшкиниң болгаш узуткалашкынның чепсектерин бүдүреринге киирип турар.

Бистиң уругларывыстың келир үези дээш база тайбының салым-чолу дээш бодувустуң харыысалгавысты медереп билбишаан, дайынның айылын чайладыр дээш демиселге улам улуг салыышкынны киирериниге бүрүн быжыг шиитпирлиг бис.

Быжыг тайбыңны тургузарынга киржирин күзеп турар бис. Быжыг тайбыңны тургузарын күзеп турар бис. Дайынны күзевейн турар бис, ынчангаш күрүнелер аразында маргылдаалар тайбың чугаалажыышкынларының аргазы-биле шиитпирлеттинген туруп болурунга бүзүрелдиг бис.

Чурт девискээр талазы-биле бүрүн бүдүн турар чорукту болгаш тускай догуннаашкынны бот-боттары хүндүлеп көөрүнге, халдашпас, холгаарлаштпас чорукка, ден эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукка үндезилээш, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелериң аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны бүгү делегейге тургузар дээш ажылдаарын күзеп турар бис. Шыңгыы контроль өзугаар чепсегленнишкинни бүгү-ниити, бүрүн дужүрерин, биргиээлчегде термоядролуг чепсекта дужүрерин чедип алырын күзеп турар бис.

Силерни кыйгырарывыс болза:

Ядролуг шенелделерни соксадырын, атом чок зоналарны тургузарын, шериг баазаларын узуткаарын болгаш даштыкы девискээрлерден шериглерни кыйгыртырын чедип алыр дээш бистер-биле кады амыр соксаал болгаш дыш чокка демисежинер;

Ажылдакчыларның, организацияларның, чазактарның, бо угланыышкын-биле хөделип турар бүгү кижилериниң демиселин деткинер.

Тайбың, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын, чепсегленнишкинни дужүрери дээш херээженнериңи демиселиниң санын көвүдединер.

Чепсегленнишкинни дужүрери тайбыңга ынакшылдыг кижилериниң шылгарангай тиилелгелериниң бирээзи болур. Чепсегленнишкинни дужүрер чорук бүгү-ниити тайбыцны тургузарынга дузалап, улустарның аразында ёзулуг деп эргеге байдалдарны тургузуп, аажок улуг материал болгаш кижи курлавырларын тайбың күш-ажылга хостаа берип, эртемни кижи төрелгетенге бараан болур кылдыр тургузар.

Чепсегленнишкинни дужүрери шиитпирлеттинмээн социал болгаш өске-даа бүгү айтырыгларны шиитпирлевес, ынчалза-даа улустарның эргe-ажыктарынга дүгжүп турар байдалдарны ол тургузар.

Чепсегленнишкинни дужүрериниң болгаш тайбыцның херээ бодунун национал хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның херээн деп чарылбас.

Миллион-миллион эр кижилериниң, херээженнериниң, уругларның колониалдыг кулданныгда ам-даа турары, Африканың, Азияның, Латин Американың хөй чурттарының империалистиг күрүнелерден экономиктиг хамаарылгада ам-даа турары, Гитлерни чылча шапкан соонда 18 чыл болганда фашистиг диктатураларның ам-даа турары кижи төрелгетенге болдуруп болбас болгаш бужар-чүдек үүл болур.

Бүгү улустар хостуг болгаш хамаарышпас чурттаар, амыдыралдың болгаш ниитилел тургузугнуң овур-хевириин бодунга шилип алыр аргалыг болган турар ужурлуг.

Империалистиг дарлалдың бүгү хевирлеринге, колониализмниң бүгү хевирлеринге болгаш феодализмниң артыышкыннарынга удур, бодунун хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар херээженнер-биле, улустар-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис.

Фашизмниң коргунчуг байдалдарында демисежип база качыгдап турар херээженнер-биле эп-сеткиливисти каттыштырып тур бис. Ынчангаш чаңгыс-даа херээжен кижи кара бажыңга турбазын дээш, бодунун уругларын, хосталганы, тайбыцны ол камгалазын дээш демисежип турар бис.

Бистер, амыдыралды берип турар херээженнер, ону камгалаар ужурлуг бис.

Бистиң эргелеривисти, бистиң уругларывыстың аас-кежиин камгалаар, тайбыцны база хамаарышпас чорукка улустарның эргелерин камгалаар херекте улуг харыысалга бистерге онаашкан, ынчалза-даа бодувустуң күжүвүске улуг бүзүрелдиг бис.

Бис кижи төрелгетенниң улуг кезии болуп турар бис. Бистиң күчүвүс болза, делегейниң үшкү дайынының коргунчуг чоруун мынчага чедир чайладыр арганы бергени бистиң чаңгыс эвивисте болур.

Бистерни каттыштырып турар үүлдер улуг күш болуп турар.

Ол дээрге бистиң уругларывыска ынакшыл, бүгү делегейниң херээженнериниң болгаш улустарының аразында найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазы-дыр, ол дээрге, тайбынче, чөптүг чорукче, бүгү кижи төрелгетенниң депшилгезинче болгаш аас-кежиинче бистиң чүткүлүвүс-түр.

Дайынның айылынга улур бүгү күштерни чыыр болгаш хөделдирип киирер төлээде, бүгү чер бөмбүрзээнге быжыг тайбыцны хандырар төлээде каттышкан бис.

Бир эвес күзээр болзувусса, амыдырал тиилээр!

Москва, 1963 чылдың июнь 24 — 29.

Херээженнериң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилеринге алдар болдурган хүлээп алыышкын

Херээженнериң Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилериниң Совет Эвилелинде чоруп турары-биле холбаштыр конгресстиң белеткелинге болгаш ону чорударынга дузалаар Совет комитет июнь 30-де хүлээп алыышкынны тургускан.

Аалчылар Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга болгаш Гранит палатазынга чыылган. Олуруушканнарның аразында — делегейниң херээженнер шимчээшкининиң шылгарангай ажылдакчы херээженнери, Европаның, Азияның, Африканың, Американың болгаш Океанияның чурттарындан келген херээжен делегаттар, хайгааракчылар болгаш аалчылар бар.

Совет күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, совет уран түүлдүң мастерлери, эртемденнер база олурушкан.

Аалчылар болуп келген Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, А. И. Микоян, В. В. Гришин оларны, СЭКП Төп Комитединиң секретарьларын, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчыларын, ССРЭ-ниң космонавтарын хүлээп алыышкынның киржикчилери изиг алыш часкаашкыны-биле уткаан. Совет херээженнериң Комитединиң даргазы Н. В. Попова хүлээп алыышкынның киржикчилеринге байыр чедирген.

Демократтыг херээженнериң делегей федерациязының даргазы Эжени Коттон харыы сөс ап, чүве чугаалаан.

Хүлээп алыышкын чүректиг онза ханы болгаш найыралдың байдалынга эрткен.

Москвага херээженнериң Бүгү-делегей конгрези бо дунуң ажылын дооскан.
ЧУРУКТА: Кубаның төлээлери.

Фото В. Соблевтии. СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧАЙЛАГЛАРДАН МЕДЭЭЛЕР

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң баштаар чери малдың чайгы семиртилгезинче кол кичээнгейни салып, июнь 1-ден эгелеп Бардык, Чээнек, Өдөн-Шөл, Кулузуннуң сериин тайгаларынче малчыннарны көжүрүп үндүрген, Башчайгы удаада улуг, биче назылыг 530 баш бода мал, 4900 баш хой 15 коданнарда үстүп, одарлап эгелээн.

Ылангыя аныяк инектер болгаш молдургалар кадарчылары В. Маадыр-оол, Т. Дашпылык, хойжулар К. Күске, М. Хуурак, К. Нассюрюн, Д. Кон-оол оларның коданнарында малдың немелде дензизи хүн бүрү өзүп турар.

Артельдиң ветфельдшери эш Надажап чайлаглаар мурнунда шөөр малдың чуулдазын организастыг, шалыпкын чоруткан. А сүт-бараан фермазының коллективи көжер мурнунда чайлаанда турлаашын септелгезин шынарлыг кылып алган. Ниитизи-биле, чайлагларда малчыннар таарымчалыг чурттаар черлер-биле болгаш эргежок чугула аъш-чем, эт-бараннар-биле үзүктел чок хандыртынган.

А. СОСКАЛ.

* * *

Ийиг хүннер эгелээн. «Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбыры сүт-бараан фермаларының чайлаар черинде бажың-балгат болгаш кажааларны септеп-селиир ажылды баш удур организастаан. Ол ажылга О. Көк-оол, Сарыглар Кошкен-оол, Сат Дүлүр-оол, Сат Хуна, Сат Дажы-Серен болгаш чоланчы Сарыг-оол олар идепкейлиг киришкеннер. Олар Манчүректиң Амык деп черге бызаа болгаш инек кажааларын тудуп, сүт тургузар бир бажынны, улус чурттаар бажыңнарны септеп, Ак-Адырда беш фермаларның сүдүн тырттар чер турар бажыңның ыяжын удур кезин сөөрткеш тудуп, кажааларның болгаш олурар бажыңнарның улуг-даа, аар-саардаа септелгезин каш-ла хүн иштинде доозупканнар.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

* * *

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң малчыннары СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң шиитпирин ханы танышпышаан, бо хүннерде хой кыргылдазын организастыг чорудуп турар. Баш тайгы кыргыттынган 1509 хойдан 3 тонна ажыг дүктү алган.

Кыргылда пунктузунда ажылыш улам хайныгып турар. Оларның аразында 75 харлыг Норжу, 70 харлыг Норжуңмаа, 58 харлыг Кызыл-уруг оларның болгаш өске-даа эштернин эки ажылдап турарын демдеглээри өөрүнчүг.

Ч. СЕРЕН.

Кысказы-биле

Сүт-Хөл 8 чыл школазының септелгези эрте эгелээн. Печкаларны эде салыры, ирий берген шаланы солуур ажылдар болгаш одаар ыяш сөөртүлгези эки чоруп турар. Школа септелгезинге ада-иелериниң, ылангыя херээженнер чөвүлелиниң улуг дузазын демдеглевес аргажок.

К. КЕНДЕН.

* * *

Тоора-Хем 11 чыл школазының 9-ку классчылары «Май 1-зи» колхозтуң хой кыргылдазынга практика эрттиргеннер. 9-ку классчылар хой кыргылдазынга эки киржип, күш-ажылга хандыкшылдыын көргүскеннер.

В. АРАКЧАА.

* * *

«Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырында туйбу бүдүрер бригадада 30 кижи майның соолгу чартындан эгелеп ажылдаан, бо үениң иштинде 25 муң туйбуну ажыглаарынга, 35 муцну өртедиринге белеткээн. Үр чылдарда ажылдаан, туйбу хептээринге мергежээн эштер Тыртык, Тыртыпа.. Байыр, олар хүн бүрү 500-тен 900 чедир хап турарлар.

М. ТАРЫН-БАЗЫР.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң эш Сандак-Доржуга удурткан кукурузачылар звенозу 432 га шөлде кукуруза өстүрүп турар. Звено бо хүннерде одуруглар аразының чемнишчидилгезин кылып эгелээн.

А. ТҮЛҮШ.

Электрини көдээже

„Сельэлектро“ тудуг-монтаж эргелелинде

Амгы үеде улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга электрижидилгени киирери—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедилер кол чүүлдүң бирээзи. «Сельэлектро» тудуг монтаж эргелелиниң ажылчын, албан-хаакчылары Кызылдың чоокку районнарынга бүү күжү-биле ажылдаар электростанциязының тогун кыска хуусаада бээр дээш улуг күжениишкин-биле ажылдап турарлар. Бо чылдың майда Кызылдың бүс күжү-биле ажылдаар бүс турбиналыг электростанциязының чанында 35 киловольт күчүлүг немелде электростанцияны эптеп дооскан, ажыглалга киирген-нер. Оон эгелээш Таңды районнуң ажыл-агыйларынче 35 киловольт бедик күчүлүг токту дамчыдарының аргазы ажыттынган. Амгы үеде Чедер, Балгазын, Бай-Хаак суурлар «Тиилелге», «Чежегей» совхозтарның фермалары, бригадалары электрижиттинген.

Амгы үеде колдектив Каа-Хем районче бедик вольтулуг электри дамчыдылгазының шугумун тургузар дээш ажылдап турлар. Бо хүннерде ол шугумну Сарыг-Септен 10 километр хире черде шуудуп чеде бергеннер, удавас ажыглалга киирер деп хүлээлгени алган, шудургу ажылдап турарлар.

Дуржулгалыг ажылыннар прораб Дмитрий Яковлевич Семеновка болгаш бригадир Петр Поповка баштаткан бир өске бригада Каа-Хемни кежилдир электри шугумни шөөринин харыысалгалыг ажылы доозуп турарлар.

Ол шугумну шөөрде Каа-Хемниң ийи талакы эриинге бааззинин-не бедии үжен метр металл конструкциязындан шаарартыр дуңзаалан кылган ийи адагаштарны өтон өргеннер кырынга олуруткан.

— Ол болза Тывага бир-е дугаар турзуп турар ындыг адгаштардыр. Оон дуржулгазы амдызында бисте чок, база оларны көдүүр, четчир күштүг краннар бисте чедишпес-тир. Мындыг байдалда техникага озал-ондак болдурбазының дүрүмчүшыңгыы сагыыры негеттинер—деп «Сельэлектро» эргелелиниң директору эш Ондар чугаалады.

— Каа-Хемни кежилдир бедик вольтулуг шугумну шөйүптер бис, белеткел ажылын төндүрүпкен соолунде, ол районнуң албан, бүдүрүлге, ажыл-агый черлери Кызылдың тогун ап болуурлар—деп, монтажниктер чугаалап турарлар.

Ол коллективте ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алыр дээш демисежип турарлар: Оларның бирээзи комсомолчу Борис Головинге баштаткан 6 кижи составтыг аныяктар бригадазы Сарыг-Септе ажылдап турар. Оларның кол сорулгазы—Кызылдан Сарыг-Сепке чедир келген 35 киловольт энергияны өске ажылагыйларның пунктуларынче чогумчалыы-биле дамчыдар. Олар ай планын 125—130 хуу күүседип, чедишкиннерни чедип ап турарлар.

«Өөк» совхозтуң ажыл-агыйларын электрижидериниң ажылдарында дуржулга-көргүзүг бригадазы ажылдап турар. Олар ийи станцияны тургускаш, шугумну шөөр сорулгалыг, 1964 чылдың төлевилелинде Кызылдың бүс турбиналыг электростанциязының тогун Бии-Хемче дамчыдып эгелээр. Ол ажылдар төнүп, Кызылдың энергиязы ажыглалга кире бергенде, үүрмек станцияларны өске сорулгаларга чарыгдаар, электроэнергияның бот-үнези чиигээр. Ынчан көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери чиик үнелиг энергияны ажыглаанындан, улус ажыл-агыйын сайырадырынга чугула акша-хөрөнгиниң курлавырын алырлар.

«Сельэлектро» тудуг-монтаж эргелелиниң коллективиниң кызымаккай күш-ажылы улуг үнелээшкинни алган болгаш ол коллективин республиканың Хүндүлел самбыразында киирген.

Д. ЧАШ-ООЛ.

Хлеб быжырыкчызы — хөй-ниитичи

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунда хлеб быжырыкчызы С. Долумба онаашкан ажылынга кончуг кызымак, 6 чыл дургузунда хлеб быжырып келген. Оон быжырган хлеви амданыг. Хлебти эки быжырып турары дээш колхозчулар ону мактап турар. Оон адрезинге чаңгыс-даа хомудал турбаан. Хлеб быжырарының нормазын ол хүннүң-не ажыр күүседип турар.

Колхозчу кыстар Аный Очурну Д. Бичел-оолду, Ш. Дадарны, А. Өөрмааны болгаш оон-даа өскелерни хлеб быжырарынга ол өөреткен.

Хлеб быжырып ажылдаарының мурнунда, колхозтуң дээре малчыннарының бирээзи болуп, 5 чыл дургузунда мал ажаап келген. Хөй эштти, дүктү, сүттү будүреринге оон киржилгези эвээш эвес болган.

Бо чылдың февральда ол түр шөлээлээш, ийи ай дургузунда малдың чаш төлүн ажаашкан. Улуг-Оймакта хойжу бригаданың хойжузу Ө. Түлуштен ол баштай 50 хураганны алгаш, үжен хонукта доруктур азыраан. Оон сөөлүнде ол-ла хойжудан 60 хураганны база катап алгаш, бир ай дургузунда ажаап өстүргеш, аная хүлээдип берген. Эш Долумба апрель эгезинден бээр хлеб быжырар черинге катап ажылдап эгелээн. Партия организациязының агитатору, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү — хөй-ниитичи хүлээлгезин боттуг күүседиринге ол идепкейлиг.

Т. ӨДЕК.

Улуг-Хем район.

КЕЗИП КИРЕРИНГЕ БЕЛЕН

Бии-Хем районнуң «Хадың» колхозу сиген кезилдезинге уткуштур көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин доозуп турар. Бо хүннерге чедир сиген сарааттаарынга ийи тракторларны, бир аскылыг сарааттакчыны, «ДТ-24» тракторда аскылыг кезер машинаны, аъттың 2 машиязын, тракторнуң 2 дырбаажын, 20 ажыг айыырны, аъттың 4, тракторнуң 3 волокушазын септеп доскан.

Ол ышкаш, силос ажаарынга 3 комбайнның 2-зин септээн. Четчир сагыыр техника-биле хандыртырын 3 бригадалар сиген кезин киреринчебелен.

Септекчилер эштер Медведев, Маны-оол, Кызыл-оол Солун-оол база даран эш Шишигин олар кызымак ажылдаан.

«ШЫННЫҢ» МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

«Чеминиң шынары экижидер»

Мындыг эге-биле бо чылдың май 11-е үнген № 111 «Шынга» Кызылдың № 2 столоваязының ажылын шугумчүлеп бижээн эш О. Жемковтуң чагаазы парлаттынган.

Кызыл горпозунуң баштаар чериниң даргазы эш М. Мажовтуң редакцияга дыңнатканы болза, авторнуң солунда бижээни фактылар хыналадан шын кылдыр бадыткаттынган. Июнь 25-те тус коллективтиң ниити хуралын чыылдыргаш, столоваяның харыысалгалыг ажылдакчыларын шыңгыы сагындырган. Амгы үеде столоваяны эң эки дуржулгалыг поварлар-биле хандырган дээрзин эш Мажов дыңнаткан.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга

ДУРЖУЛГАВЫС СОЛЧУУЛУ

Билир-даа болзунза баар оруунну ондан айтыр, бедиктен харап чор. Бүдүрер ижинни эжицге көргүс, оон үмезин ал. Оны барымдаалап чоруур кижи бодунуң сорулгалын үлегерлиг күүседип турарын амыдырал көргүзүп турар.

Шынавыла, бистиң шолбаннарывыс деп адап турарывыс мурнакчы кижилер ындыглар. Олар каяа-даа, чүнү-даа хайгаарап чоруурлар, кандыг-ла бир ажыктыг, үнелиг болгу дег үүлдерни, азы кым бир кижиниң буянныг чагыг сүмезин бодунга шиңгээдип аптарын оралдажып чоруурлар...

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозу бистиң республиканың база бир эң улуг, хой ажылдыг совхозтарының бирээзи. Бо чылын совхозтуң малчыннары хойнуң баш санын 29980 чедирер, 354 тонна хой эъдин, 64 тонна дүктү Төрээн чуртка бээр. Ынчаарга Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-агыйының кол адыры база-ла хой ажылы болуп турар. Колхозтуң ниити малы 20025 баш, оон иштинде хой 16489 баш, азы колхозтуң ниити орулгазының 67 хуузун берип турар. Ынчангаш «Тээли» совхоз-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннары хой ажылын сайзырадырынче, ону ажыл-агыйның эң-не орулгалыг адыры болдурар, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг хөй дүктү, хой эъдин бээр дээш бүгү-ле болдунар хемчегларни ап, мурнакчы дуржулгаларны калбаа-биле ажыглаарын оралдажып турарлар.

Бо чылдың майда «Тээли» совхозтуң малчыннарының чалааны-биле «Октябрь 30 чылы» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсанчап совхозтуң малчыннарының аал коданнарына барып, оларның ажыл-амыдыралы-биле таныжып көргеш, хой малды ажаап өстүрериниң талазы-биле бодунуң арга-сүмезин, дуржулгазын ында хойжуларга чугаалап бербишаан, бодунуң ээлчээнде тээличилериниң арга-дуржулгазын база өөренип ап чораан.

Июнь 15—16 хүннеринде «Тээли» совхозтуң алдарлыг малчыны, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Үрүүле Кандан, совхозтуң бирги хойжу бригадазының улуг кадарчызы, мурнакчы малчын Салчак Кандан олар «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчыннарының ажылы-биле таныжып, боттарының арга-дуржулгаларын солушканнар.

Улуг кадарчы Салчак Кандан «Октябрь 30 чылы» колхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири эш Ондар Данзын-оолдан бригаданың ажылын тодаргай чугаалап бээрин дилээн.

— Бистиң бригадавыс 3730 баш хойлуг, 14 кижи составтыг. Төрүүр хоювус 2176 баш, оон иштинде 400 баш ийиги салгалдың эжижиткен уксаалыг хойлары бар—деп, эш Данзын-оол чугаалап эгеледи.—Бригаданың кежигүннери хой бүрүзүнден 2,5 кг дүктү, үүс хойга онаштыр 95 хураганны алып деп үлээнген бис. Бо чылын бистиң бригада 76 центнер дүктү саткан бис.

Бистиң мурнувуста кол сорулгаш өөрөк-үнелиг эъдин, дүктү [illegible]адыры болур. Ынчангаш про[illegible]дүрериниң эң-не эвээш күш[illegible]ш материалдыг хөрөнгилер[illegible]ыгдаарын оралдажып турар [illegible]ригаданың бүдүрүлге планын[illegible] центнер эът бүдүрериниге 5,3, [illegible] центнер дүк бүдүрериниге 26,7 [illegible]ш-хүнүн чарыгдаары көрдүнген, а бир центнер продукция бүдүрериниге акша чарыгдалы — эътке 15 рубль, дүкке—60 рубль болуп турар. Бүгүле болдунар аргаларны хереглеп турган, чарыгдалдарны оон-даа авээжедир аргалар бисте бар деп санап турар бис—деп, эш Данзын-оол түнелинде чугаалады.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап бодунуң аалчыларына бригадазының төвүн болгаш одарларын сонуургадып көргүскен.

— Бистиң коданнарывыстың одарлары бригада төвүн долгандыр турар даглар, шаттар, шөлдер бо-дур, шээр малдың ёзулуг орны чер боор, артында-ла изиг оттуг болгаш тараа шөлдериниң хоорзаларына хойну одарладырга семириирип канчаар силер, ылаңгыя хойнуң эдир чаа шуут ууттунмас болу бээр. Ындыг хөй курлавыр чаглыг хойлар кыжын беленселен соок-даа тоовас боор чүве — деп, ол чугаалай-дыр.

— Даглыг, хову одарларга хойну суг-биле хандырбайн турган, хар суунче көрүп ора, хойдан эът алыр деп маналаа ажыы-даа чок. Ынчангаш бис бригада төвүнде 109 метр ханы кудуктан сугну электри мотору-биле ушта сордургаш, агын бадын чыдар кылдыр кылдыртып алган бис.

Бригада турлаа кылдыр кедилиг, бүгү талазы-биле таарымчалыг черни шилип алыры чугула. Моон мурнунда бригада төвү турган чер таарымча чок болган, ынчангаш катап өске черде чаа турлаг тургузуп эгелээнивис ужуру бо-ла болгай.

Ам бригаданың чаа төвүнде кудук, чунар бажың, электростанциязы, чурталга бажыңнары, 1000 хой кирер кажаа кылдынган, удавас ийи аал ишти чурттаар бажыңны, кызыл булуңну, 1000 хойнуң чаа кажаазын ажыглалга киирер деп турар бис. Бо чылын тарып олурткан сесерликте ыяштарывыс эки үнген, ногаанчыдылга ажылын ам-даа үргүлчүлээр бис—деп, эш Лопсанчап тайылбырлады.

Монгуш Чикчап бригадирлээн № 3 хойжу бригаданың хойжулары колдуунда-ла аныяктар. Ынчалза-даа оларның аразында боттарының кызымак күш-ажылы-биле хоочун малчыннардан дудав чок бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар бар.

— Бо чылын бодумга быжыглаан 334 төрүүр хойдан 334 хураганнарны алдым—деп, колхозтуң эң-не аныяк хойжузу эш Ооржак Байлаа алдарлыг малчын Үрүүлеге чугаалайдыр. Дүк кыргын алыр талазы-биле хүлээлгелер ыяавыла күүсеттинер дээрзин хойну эртен арте, дүне өрайга чедир кадарарының ужур-дузазының дугайында, малдың чайгы семиртилгезин шын организастаар дугайында боттарының бодалдарын болгаш арга-сүмелерин малчыннар маңаа солушканнар.

Күүлар Үмер-оол база оон өг-бүлези Күүлар Досумаа колхозтуң хоочун болгаш дуржулгалыг малчыннары. Олар боттарының кызымак күш-ажылы дээш Коммунистиг партияның, Совет чазактың улуг үнелээшкинин база хөй санныг шаңнал макталдарны ап келгеннер. Күүлар Досумааның хөрээн Күш-ажылдың Кызыл Тук орден каастап чоруур. Күүлар Үмер-оол ам удавас Волгоградка болур мурнакчы малчыннарның чөвүлел хуралынга киржир эргени чедип алган.

— Мен 1947 чылдан бээр хой малдап келдим. Бо үеним дургузунда багай эвес көргүзүглерлиг болуп келдим. Мал ажылынга эки көргүзүглерни чедип алыры—өлбек чем суурну белеткээринде, эки ажаалдада. Кукуруза-биле хойну эки чемгерер болза хөй эът, чаг, дүк оон үнер—деп, эш Үмер-оол чугаалай-дыр.

— Кыштың байдалы берге турзажок, мээң хоюм аргажок кылдыр чудап баксырап көрбээн. Ол дээрге малдың чайгы үеде семиртилгезинден кол-ла хамааржыр. Чайын серийн үелерде, эртен эртежик, кежээ орайга чедир откарарга, хойнуң семириирин дүне кажаалааш, изиг хүнде одарлаткан хойдан артык болур. Ол ышкаш хойнуң дүгү база арыг, чаагай болур—деп, эш Үмер-оол бодунуң хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгазын тайылбырлады.

«Тээли» совхозтуң малчыннарының күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, Төрээн чуртка чиик өртек-үнелиг эътти, дүктү бээр дээш оларның канчаар кызымак ажылдап турарын, малчыннарның амыдыралчурталгазын алдарлыг малчын Үрүүле Кандан болгаш Салчак Кандан олар баян-талачыларга чугаалап берип чораннар. Олар боттары бо чылын үүс баш төрүүр хойга онаштыр үүс үжен хураганны, хой бүрүзүнден үш килограмм дүктү алыр деп алган хүлээлгези ыяавыла боттаныр дээрзин боттуг барымдаалар-биле бүзүредип турганнар.

— Силерниң колхозта хой малдың уксаазын эжижидер уксаажыдылга ажылы арай хирелиг-дир. Чаңгыс коданда безин эжижиткен уксааның хойларының хураганнарының чамдыызы кадыг дүктүг тыва кошкарларның ооларды, чамдыызы хайнакда болгулаар, бирги, ийиги салгалдың эжижиткен уксаалары база бар боор-дур. Хойну тарып боозадыр ажыл хирелиг чоруп турар ышкаштыр—деп, Кандан өөнүктерин чемелээн.

— Чамдык малчыннар чайын хоюн кажаалап турарын черле кайгаардыр мен. Кажаа кымга хереклиг? Ол дээрге дүне тамчыктыг удуурун бодаар чалгаа кижилерниң «идеелдиг эжи»-дир ийин. Ындыг кижилер Төрээн чуртка хөй, эки шыпарлыг эът, дүк бээр бис—деп, хейле чугаалап турар-дырлар—деп, эш Кандан чамдык малчыннарны чидиибиле шүгүмчүлээн-даа.

Баян-Таланың малчыннарының амыдырал-чурталгазы кайгамчык эки-дир, өглериниң арыг-силии, культурлуу адаарганчыг-дыр. СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң доктаалын эрестиг күүседип турардыр силер, шупту малчыннарның чурталга амыдыралы ындыг болурун күзеп тур мен. Силерде эки үүлдер хөй-дүр, оларны практиктиг ажылывыска ажыглаар бис. Силерниң эки дуржулганарны хойжу өөрүмге чугаалап чедер мен — деп, Салчак Кандан чаныр чоруурда чугаалаан.

В. ОЧУР-ООЛ.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының саанчылары кижи бүрүзү чылда инек бүрүзүнден 1320 килограмм сүттү саап алырын хүлээнгеннер. Чамдык саанчылар оон-даа бедиктен хүлээлгелерни алганнар. Комсомолчу кыстар Түлүш Праня биле Түлүш Надя саанчыларның социалистиг чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турарлар. Түлүш Праня бо чылдың эрткен айларында инек бүрүзүнден 930 килограмм сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: комсомолчу саанчы Түлүш Праня.

Фото С. Феоктистовтуу.

Кижи бүрүзү быжыг турушта

Хажыызындан кирип кээрге
Хана хээлир Борбак-Арыг,
Каш-ла чүзүн тараа тарыыр
Калбак шөлдүг Шеми-ле хем.

Шеминиң арат чону бодунуң төрээн черин мынчаар мактап ырлажып турар. Борбак-Арыгның чараш хээзи мурнундаазындан улам немежип турар: оон солагай талакы кыдыын дүргаар чаа, чараш колхозчу суур өзүп сайзырап турар. Ында хөй-хөй чурталга бажыңнары, сес чыл школазы, кижи болгаш мал эмнелгелериниң салбырлары, библиотека, харыызза салбыры, магазин, клуб, бүдүрүлге тудуглары бар. Суурнуң чурттакчылары чыл келген тудум-на суур чаагайжыдылгазының талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Чүгле бо чылын безин ийи мун хире ыяштарны, оон иштинде элээн хөй чодурааны тарып олурткан. Оларны штакетник-биле херимнээн, ыяш суггарар суг бадырар арыкты каскан. Бо талазы-биле Ленин кудумчузунун эш Куулар Күрзүң-оолга удурткан кудумчу комитеди эки ажылдаан. Суурда ниитизи-биле мурнуку чылдарга чедир кылдынмаан, беш бажыңнарның крышазын, сес бажыңның кладовказын, беш бажыңның печкаларын кылгылаан.

Ырда кирип турары ышкаш, Шеминиң ол-бо талакы ховуларында тараан тараалар чиңгир-ногаан апаргылаан чыдарлар. Колхоз бо чылын тарылга шөлүн 4420 га чедирген. Оон иштинде тараа культуралары 3470 га, аъш-чемниң кол культуразы — кызыл-тас 2637 га, колкол мал чемнери культуралар: кукуруза—750 га, чигир свёклазы—35 га шөлдерде тарыттынгылаан.

Бо чаагай ажыл-хереке колхозтуң тараажыларының, ылаңгыя механизаторларының киирген күш-ажылчы үлүг-хуузу эвээш эвес. Оларның чүткүлдүг күш-ажылының түнелинде колхоз часкы ховуу ажылдарын организастыг эгелээн, чогуур агротехниктиг хуусааларда доокан. «Ховуу» даңгыязының» өөнүктерни чажылганың өлчег нормазын ийи даңкыр күүсетпишаан, шын квадраттарны чедип алганнар. Комсомолчулар Кара-Сал Чолаанын, Ондар Хүрешоолдун, Шура Монгуштун звенолары Кожагар-Белинде, Даштыг-Тейде, Чинге-Ооргада 250—250 га кукурузаларны ам илииртеп доозуп турарлар. Олар гектар бүрүзүнден 350—360 центнер ногаан масса алыр социалистиг хүлээлгелиглер.

Кара-Сал Шагдыр-оолга удурткан ховуу бригадазының тараажылары бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр болгаш күрүнеге эрткен чылдаазындан хөй тараана садар деп социалистиг хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседиринге черле бүзүреп болур барымдаалар бар.

Шээр-ле малды семиртирде
Шеми бажы серийн чайлаг,
Арбын малды өстүрерде
Ажык-Бажы амыр чайлаг.

Бо ыр Шемиде амгы үеде онзазыбиле чаңгыланып турар. Колхозтуң он муң ажыг малын серийн, оттуг чайлагларга одарладыры-биле сайгара көжүрүп турар. Сүт-бараан фермалары Арыг-Үзүүнче, Сарыг-Сигенче чайлаглап үне бергеннер. Шээр малдар оът-сигениң чедишкен шаабиле амдыызында иштики чайлагларда үне бергеннер. Шеминиң аныяктарының:

«Ээн турган ховуу сынмас
Элбек хойну өстүрүп каан,
Эртинелиг ишчи холдуг
Эрес хойжу Сангыспаланы» —деп ырлажып турары— колхозтуң хойжузу, Республиканың алдарлыг малчыны Ховалыг Чимит—Серенович Сангыспаа болдунуң баштайгы чайлаа — Чайлаг-Кара-Сугда шагда-ла чеде берген. Ол оон соонда Шеми-Бажында Чурттуг-Хем деп чайлаанга баар. Оон хоюнуң күжү эки.

Мал ажылын сайзырадыр, оон продуктулуун көвүдедир дээш демисежип турарларның аразында дээре көргүзүглерни чедип алган мурнакчыларны кайызын ол дээр! 669 иртиң кадарчызы Монгуш Бегзи баштайгы кыргылдадан бир башка онаштыр 2, 500 грамм дүктү кыргын алган. Иртиң күжү эки. Даштыг-Тей фермазының саанчылары Иргит Анай, Анна Ондар, Ак-Кара-Суг фермазының саанчызы Куулар Опаа олар саанчылардың социалистиг чарыжының тиилекчилери болуп турарлар. Даштыг-Тей фермазының инек кадарчызы Монгуш Кошкар-оол 100 инекке онаштыр 76 бызааларны ам безин камгалап доруктурган. Бо комсомолчу кадарчы мурнунда чылгычы турган, ам үш чыл улаштыр инек кадарып, ол ажылынга мергежип турар. Эрткен чылдың бо үезинге деннээрге, оон кадарып турар инектеринин сүдү 10 тонна 700 кг немешкен. Төрүүр хаваа ажаакчызы Монгуш Доржу, Ак-Кара-Суг фермазының инек кадарчызы коммунист Куулар Содунам болгаш ажылынга кызымак оон-даа өске ак-сеткилдиг малчыннар эмгежок.

Оларның шудургу ажылының түнелинде колхоз бирги чартык чылда мыйыстыг бода мал, хаван, өшкү, чылгы өстүрериниң күрүне планнарын ажыр күүседип турар. Бирги чартык чылда күрүнеге 96 тонна сүт, 31,3 тонна эът, садар планнарын колхозтуң малчыннары хуусаа бетинде күүседип шыдааннар.

Тудуг бригадазының бригадири Иван Көкей бригаданың кылган ажылының дугайында мынчаар чугаалады:

— Бо чылын, ылаңгыя СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда, бистер чурталга бажыңнарын колдуунда малчыннарга кылыр деп шиитпирлээн бис. 20 чурталга бажыңнары кылыр планывыстан 8 бажыңны туткаш, ажыглалда киирдивис. Оон ацтыда, Даштыг-Тей фермазынга чунар бажыңны, мал тарып боозадыр пунктуну, № 2 хойжу бригаданың төвүнде кызыл булуңну болгаш чунар бажыңны база тудуп доостувус. 60 мун туйбу кылыр ужурлуг бис. Оон он ийи мунун кылып алдывыс. Ында ам 18 кижи ажылдап турар. 3500 кубометр тудуг материалы белеткээр тургаш, оон 2600 кубометрин белеткеп алдывыс. Ыяш белеткелин уламчылап турар. 1000 кубометр дилиг материалы белеткээр, оон 400 кубометрин дилип алган бис. Пилорама чанында ам-даа дилер 200 кубометр чулуктар бар. Чыл төнчүзүнге чедир ам-даа 12 чурталга бажыңнарын, 2 чунар бажың, 3 кызыл булуң, түрүүр хаваннарга бир кажааны кылыр болгаш мурнунда чедир кылдынмаан бажыңнарны крышалаар, кладовкалаар, 20 бажыңнарның печкаларын салыр бис. Дөргүн фермазын бүрүнү-биле чаа черже көжүрүп тудары база көрдүнген.

Эш Көкей бригаданың кылган ажылын, оон мурнунда туруп турар сорулгаларын санаар-биле көргүзүп чугаалап ора, оон мурнакчыларының дугайын чылны-биле чугаалады:

— Бистиң бызаңчыларывыс эриг баарлыг, буянныг сеткилдиг кижилер боор ийин—дээш, Куулар Доктак, Сат Калчан-Көк, Ооржак Седип, Куулар Комбу болгаш оон-даа өскелериниң аттарын алады.

Бо бүгүнү бодап көөрге, колхозтуң ажыл-ишчилери кижи бүрүзү чогуур быжыг турушта турупкан, күрүненик, колхозуунуң ажыл-херээ дээш чүткүлдүг ажылдап турары мырынай илден.

С. БАЯН.

Колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң ролю

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия организациязы сөөлгү үеде колхоз бүдүрүлгезинге коммунистерниң киржилгезин күштелдирер талазы-биле элээн хемчегларни алган. Сүт-бараан фермазынга, тудуг, ховуу-трактор болгаш хойжу бригадаларынга коммунистер эштер Д. Дунгар-оол, А. Чиңмит-оол болгаш колхозтуң плановик-экономизинде Д. Дашпыл-оол оларны быжыглаан. Олар боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип турарлар.

Партия организациязында бактаап турар 60 коммунистерден 20 кижи мал, ховуу болгаш тудуг ажылында шуут ажылдап турарлар. Оларның иштинде бир ажылга үр чылдарда ажылдап, мурнакчы үлегерин өскелерге көргүзүп турарларның санынга бызаңчылар Дамдың Балчыт, Д. Уэун-Кыс, хойжулар Д. Бадарчы, Х. Кызыл-оол оларны киирип болур. Оон өске он хире коммунистер колхозтуң удуртулгазында, саналга аппарадында ажылдап турарлар. Ол ышкаш назы-хары улгады берген Д. Чалбаа, Д. Конгар, Мандаа-Хөө база Ч. Лопсан оларга партия организациязы кандыг-ла ажыл дагзыр болдур, ону үлегерлиг күүседип турарлар. Чижээ, олар часкы тарылга үезинде колхозтуң төп шаңынга кончуг эки ажылдап турганнар.

Ындыг-даа болза, коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези ам-даа ыракта четпес. Парторганизацияда коммунистерниң чүгле 34-түү колхоз бүдүрүлгезинде доктаамал киржип турар. Оларның чамдыктарының, ылаңгыя хөрээжен коммунистерниң колхоз бүдүрүлгезинге киришпейн турарының кол чылдагааны чаш уруглуг иелериниң бүдүрүлгеге киржип ажылдаарынга таарымчалыг байдалды четпес тургусканында.

Чамдык коммунистерде арагалаар, сагылга-чүрүм үрээр таварылгалар база бар. Чижээ, Дашпыл-оол, Натпит-оол олар арага-дарыга хандыкшып, ажыл хүнү үзүп, ажылга харысалга чок чорук кылып турганы дээш партия талазы-биле хемчег алдыртканнар. М. Санчит биле А. Ефрафов олар колхозтуң саналга аппарадынга ажылдап турган, документ өскерти кылып алгаш, колхозтуң хөрецизинден 705 рубльди боттарынга ажыглааннар. Оларны партия кежигүнүнден үндүрген. Оон ынай Чаатысес чыл школазының директору, коммунист С. Юша, екдад эргелекчизи турган Э. Сундуй олар кажар аргабиле колхозтуң 5 шоодай кызыл-тазын кудурук-биле орнап ажыглаан, оларга партияның шыңгыы хемчээн көргүскен.

Колхозта партия эге организациязы, оон бюрозу партия организациязының хүрээлерин өстүрериниче кошкак кичээнгей салып турар. Колхоз бүдүрүлгезинге доктаамал ажылдап, күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турар, массаның мурнунга авторитеттиг, сагылга-чүрүмнүг, мурнакчы эр; хөрээжен колхозчуларны партияга киирип алыр дугайында кошкак сагыш салып келген. Эрткен чылдың сентябрьдан бээр бо хүнге чедир партияга чүгле чаңгыс кижи күүсеп алдынган. Коммунистерниң аразында колхозчу хөй-ниитиге ажыктыг ажылдан янзы-бүрү чылдагааннар-биле ойталаар, хуу өнчүүрүктер база бар.

Колхозта партия организациязының сорулгазы болза, колхозчу бүдүрүлгеге коммунистерниң ролюн улам бедидип, СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар партийжи-идеологтуг ажылды улам күштелдирип турган, чеди чылдың бешки чылында күрүнеге 275 тонна эът, 340 тонна сүт, 24 центнер дүк садар талазы-биле колхозтуң хүлээлгезин төлептиг күүседир дээш бүгү хемчегларни алыры болур.

Ч. ДҮВЕН-ООЛ.

«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

ҮЛЕГЕРЛИГ МЕХАНИЗАТОР

«Тиилелге» совхозтуң септелге мастерскаязының одалга насостары септээр цегиниң септекчизи Иван Иванович Сусликовту, совхозтуң бүгү механизаторлары улуг ынакшыл болгаш хүндүткел-биле адап турар. Ол 1934 чылда трактурист мергежилге өөренип алган, оон бээр 29 чыл дургузунда механизатор болуп ажылдап турар.

И. И. Сусликовтуң одалга насостары кылыр цегинге кирген кижи оларны септээр талазы-биле аажок мергежилдиин дораан-на эскерип билип алыр. Цех иштинде дерилге чепсекхерекселдери доктаамал эмге-сескелиг, ажылдаар чери арыг-силиг турар, Иван Иванович ажылдан турда, оон эптиг тудунгуун кижи кайгаар.

— Одалга насозу багай кылдынган трактор чоржан аъттан дора бууруур болгай. Иван Ивановичниң септээн насозун тракторга салыптарга, трактор кандыг-даа чүкту аартыктавас, шыырааа дам баар — деп трактористер мактап турар.

Хөй чылдар дургузунда шиңгээдип алган арга-дуржулгазын И. И. Сусликов аныяк механизаторларга күзелдии-биле дамчыдып, оларны бодунуң мергежилинге өөредип турар. Бо чылдың эгелинден бээр М. Көк-оолду эш Сусликов насос септээр мергежилге өөреткен. Ол ам үшкү разрядтыг. Амгы үеде аныяк механизатор Петеримовт[illegible] мергежилге өөредирин үргүлч[illegible]р.

Д. КЫРЛЫГ-КАРА.

РЕДАКЦИЯГА ЧАГААЛАР

Тараа аразында малдар

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» көдээ ажыл-агый артелиниң тараазын мал чип турар дугайын чоокта чаа үнген «Шын» солунга шүгүмчүлээн турган. Колхозтуң удуртукчулары оон чогуур түнел үндүрбээн болгаш тараа шөлүнден малды чайладырының хемчегларын албаан.

Арыг-Үзүү, Хадыш-Аллагы бетинде чиңгир-ногаан кылдыр үнүп келген тараана колхозчуларның хуузунда инектери чаа базып, чип турары уламчылавышаан. Колхозтуң үш кодан хойлары Саяк баары деп черниң тараа чанында доктааган. Ол хой тараана мырынай саспа базып каапкан.

Школаның болгаш кыргылда пунктузунуң чоогунда тараана быааалар, хаваннар хүнүнүн-не чип турар апарган.

Тараана шак ынчаар хайгаравайн, камгалавайн турар чорукту колхозтуң баштаар чери, партия организациязы болгаш көдээ Совет чүге тооп көрбейн турарыы?

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Хууда малды кадатка киирер

«Найырал» совхозтуң Үрбүн, Кара-Тал, Булуң-Терек салбырларының ажылчыннарының хуузунда инектери организастыг кадат-биле хандыртынмас чорук чыл бүрүде чаңчыл болган. Ол чорук бо чылын база катаптаттынып турар.

Чүгле Үрбүн салбырының ажылчыннарының кадатка тургусса чогуур инектери 150 ажыг баш. Ам оон дөцгүп-ле 100 четпес инек кадатта киргеп. Оон артканнары кадат чок ужурунда тараа, сиген шөлүн санай оттап турар. Ол ышкаш Кара-Тал салбырының Хараганныг-Ховуда тараан кызыл-тазы 40 см чедир өзүп үнген. Ында он чыгыы инек дүн-хүн чок суда оттап турар.

Мынчангаш салбырларның удуртукчулары, көдээ Совет совхоз ажылчыннарының хуузунда инектерин организастыг кадатче киирери чугула.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

САГЫШ САЛЗА...

Торгалыг суурга келген кижи суурнуң сайзырап, чаагайжып турарынга сеткили ханып магадаар. Суурнуң кол болгаш доора кудумчуларында тарып олурткан ыяштар бүрүлешип чазылган, бажыңнарны көзүлбес кылдыр бүргей алы берген. Торгалыгдан улуг-ла ырак эвесте Чаа-Суур деп суур бар. Чаа-Суур моон мурнунда чылдарда тудуг суурну хүнден хүнче немежип, сайзырап олурган...

«Торгалыг» колхоз-биле улгаттыр каттышкан сөөлүнде бистиң суурнуң культурлуг амыдыралынче көдээ Совет-даа, колхоз баштаар чери-даа сагыш салбастаан. Оон бир көскү чижээ — суур чаагайжыдылгазының айтырыы болур. 3—4 чыл бурунгаар кол кудумчуну чаагайжыдары-биле бажың бүрүзүнүң дужунга олурткан ыяштарны камгалаар херимнериниң чагыларын кадагылаан. Штакетниктер чок болганы-биле тарып олурткан ыяштарны суурнуң хой, өшкүзү чип каапкан.

С. БЮРБЮ.

Рабкоопка хомудал

«Өөк» совхозтуң Малиновка салбырының хаван фермазында ажылчыннарның амыдырал-чурталгазынче салбырның удуртукчулары чижээнгей салбайн турар.

Салбырда партия бөлүү ажылчыннар ортузунга масса-политиктиг болгаш кижизидилгелиг ажыл чорутпайн турар. Ында магазин колдуунда хаалгыг турар. Оон эргелекчизи Е. Денисова садып алыкчыларга дөцгүн, каржы чорукту хөй удаа көргүзүп, эки бараанларны фактура чок дээш прилавка адаанче суп каап, соонда бодунуң таныш-көрүш кижилеринге бүдүү садып турар. Ол ышкаш бараан өртээ улгаттырып салар фактылар база бар. Чижээ, 92 көпеек өртектиг одеколонну 1 рубль 16 көпеекке, а 52 көпеек өртектиг одеколонну 68 көпеекке садыглап, садып алыкчыларны мөлчүп турар.

Фермада хаван кажааларының, чурталга бажыңнарының септелгези эгелевээн. Дөрт аал ишти чурттаар ийи бажыңның тулуу аажок оожум чоруп турар. Бо бүгүнү өөренип көөрүн салбырның удуртукчуларындан, партболуктен, рабкооп баштаар черинден ажылчыннар негеп турар.

Б. СЕРЕН.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчызы Монгуш Өшкү-Саар—ында мурнакчы саанчылардың бирээзи, идепкейлиг хөй-ниитичи, Чөөн-Хемчик район Совединиң депутады. Аныяк саанчы бо чылын бир саар инек бүрүзүнден 1900 килограмм сүттү саап алыр деп хүлээлгени алган. Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралынга өткүштүр, ол инек бүрүзүнден-не беш үүс ажыг килограмм сүттү саап алган. Алган хүлээлгезин чедиишкинниг күүседир дээш, ол кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: саанчы Монгуш Өшкү-Саар.

Фото П. Гольцовтуу.

ПАРТКОМНУҢ БИР БЮРОЗУНГА

Чөөн-Хемчик парткомнуң чоокта[illegible]агы бир бюрозунга районда СЭКП-[illegible]ин XXII съездизи аттыг колхозтуң № 1 хойжу бригадазының бригадири [illegible]оржак Күнчүрүктүң ажылынын дуйын чугаалажып көрген. Ооржак Күнчүрүк деп чогум кымыл ол? Ол болза мурнунда чылдарда мурнакчы хойжу дидиртип, мактал-шаңнадыг ап-даа чораан, эрткен чылын ону төлептиг коммунист деп санаан, колхозта партия организациязының бюро кежигүннүнге безин соңгаан турган. Ынчаарга коммунист О. Күнчүрүк партийжи даалганы багай күүседип, ажылга харысалга чогун көргүзүп келген.

Эрткен кыжын хой малдың кыштаглаашкынынга белеткел чорутпайн, ону кончуг ээ-харысалга чок эрттиргениниң түнелинде, оон коданында 496 төрүүр хойлар массалыыбиле чудап кыштаанынын 30 хой ара салган, 15 улуг хойлар, 29 хураган өлүп хораан.

Бригадазының болгаш бодунуң коданында хойлар ол хире баскырап, каража-когарал көвүдээн турда, коммунист О. Күнчүрүк колхозта тускай эртемниглер-биле сүмележип, малды менди камгалап алырының дугайында дүвүрээзин көдүрбээн. Оон туржук, харын-даа ак-сеткилдиг, шынчы эвезин көргүзүп, чудап өлген хойларын болгаш хураганнарын кандыг-даа шынзыдар документ чокка чажырып хөөп каан чытканы илерээн. Бо хүннерге чедир О. Күнчүрүктүң коданында 161 хой кызыраан. Ол кызыраан хойларны үскеш, тускай кадат кылдыр организастааш, бүдүрүкчү кошкарларны салыр ужурлуг турда, ол ону кылбаан.

Бир эвес Чөөн-Хемчик колхоз-совхоз эргелелиниң тускай эртемниглери хыналда чорутпаан болза, О. Күнчүрүк колхозтуң ынча хөй малын бүзүруп, оон-даа хөй когаралды чедирип болур турганы тодаргай. Чүл дизе, О. Күнчүрүк бодунуң харысалга чогу-биле чудадын өлүрген хойларының элээн кажыына меге актылар тургустуруп алган болган. Ол актыларның тургустунган хуусаазы хыналда сөөлүнде үе-биле көргүстүнген болганда, оларның меге болуп турары ылаптыг. Моон алгаш көөрге, О. Күнчүрүк бистиң ленинчи партиявыска төлеп чок, оон чаагай адынга чаштынып алган чораан, арын-нүүр чок кижи турганы илдендир.

Ынчаарга ол колхозтуң баштаар чери (даргазы эш К. Комбукай), партия эге организациязы (секретары эш А. Дигик) колхоз бүдүрүлгезиниң чугула адырын удуртуру-биле бригадирге шилип алган болгаш бир кодан хойну кадарткан кижизиниң ажылын контрольдап келген болза, оон ёзулуг мөзүзү көстү бээр ужурлуг турган. Шынында олар О. Күнчүрүктү эң идегелдиг киживис, кончуг шынчы коммунизивис чүве деп санавышаан, каяа-даа үргүлчү мактап, мырынай-ла чүве дээртпес турганнар.

Херектиң ужуру шагда-ла билдинген турбуже, колхозтуң парторганизациязы ол шынчы эвес коммунистиң хөрээн парткомнуң бюрозунга көөрүнге чедир-ле боттарынга шиитпирлевейн келгени база ынчангаш таварылга эвес. Колхоз бүдүрүлгезиниң тус-тус адырларын харыыладып удуртур ийикпе колхоз кежиин даандыдыр кижилерни овааарымча чок шилип алыр, оларның ажылын контрольдавас чоруктуң уржуу колхозту хөй когаралга чедирген дээрзин парткомнуң бюрозу демдеглеп, О. Күнчүрүкке партияның сагындырыглыг шыңгыы доңгулдазын хүлээткен болгаш ону бригадирден дүрген хостаарын, өлген хойларның өртээн аңаа төлеттирерин колхоз баштаар черге, партия эге организациязына сүмелээн.

О. ШАГДЫР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик парткомнуң көдээ ажыл-агый талазы-биле инспектор-парторганизатору.

Арга-арыглар—бистиң байлаавыс

Бистиң республикавыс арга-арыглар-биле байлак. Чон оларны боттарының ырларынга, тоолдарынга алгап ырлап, оларның дугайында номнарны бижип турар. Он-он мүн кижилер арга-арыгларда ажылдап, чурттап, дыштанып турар. Совет Эвилелиниң арга-арыглары делегейниң арга-арыгларының үштүн бири кезээн эзлеп турар. Чылдыс-на 400 миллион кубометр ыышты үлетпүрге, хоорайлар болгаш суурлар тударынга чарыгдап турар. Чамдык кижилер арга-арыгларны үгле тудуг ыяжы кезип алыр черлер кылдыр санап, чеже-даа ыышты кезип каптар болза, олар катап үнүп келир деп бодап турары хомуданчыг. Арга-арыгларның хөй талдыг ажык-дузазын, кезип каапкан арыгларны катап тургузарының бергезин чамдык кижилер угаап билбейн турар.

Бистин республикавыстың девискээри Азия диптиң төвүнде чыдып турар. Ынчангаш оон агаар-бойдузу дошкун-ширин, анда күштүг салдарны дагларлыг, ховуларлыг, дески эвес чериниң кыры, оон далай дениндеи бедин чедирип турар. Ындыг дошкун агаар-бойдусту чылыдарынга болгаш серилдиринге арга-арыглар база салдарлыг болгаш кижиниң кадыын экижидеринге дузалап турар. Арга-арыглар дээрге-ле, тудуглар, фабрикалар, заводтар. Арга-арыгларның мөнге ыржымнарында кат-чимистер, пөштер үнүп, аннар өзер. Арга-арыглар — байлактыг шыгжамыр. Олар бистин байлаавыс, ынчангаш оларны камныг ажыглаары, улам сайзырадып өстүрери бистиң хүлээлгевис.

Арга-арыгларны өрттерден камгалаарынче хөй-ниитиниң кичээнгейин угландырары чугула. Өрт — арга-арыгларның эн-не айыылдыг дайзыны. Хөй-хөй чылдарның дургузунда өүп, чимистелип келген бойдустуң байлаа чангыс-ла хүннүң дургузунда өртенип, хуюкталып калыр болгай. Ынчангаш өрт-биле демиселди арга-арыглар камгалалының кол айтырыы кылдыр санап турар.

Республиканың ыяш ажыл-агыйы болгаш арга-арыглар камгалалының Красноярск ужар үүл базазы өрткө удур ажылларга өй-шаанда белеткенген болдажок. Арга-арыгларны өртен камгалаар ажылдар ам-даа шуулдавайн турар. Май 20-ге чедир 50 ажыг өрттер болган, бо чылын өртенген шөлдер эрткен чылгызындан ажып турар. Колхозтарның, совхозтарның, шинчээчи партияларның чамдык удуртукчуларының өрт болдурбазының дүрүмнерин багай сагып турары, оларны кичээнгейге албас чоруу арга-арыглар камгалалының ажылдакчыларының чорудуп турар ажылдарынга когаралды чедирип турар. Бо чылгы өрттерниң хөй нуруузу тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, оон өскүп турган. Таңды районнуң дуржулга станциязының, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң, Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң тараа шөлдеринге саваң өртедип турда, олардан арыгже от дамчаап улуг өрттерни өскүткен. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң бригадири Матюшов саазын-биле октаан хоралдыг ацчы боозу-биле өрт үндүргеш, ук өртү өжүреринге дузалажырындан ойталаан. Анныыр ажылын хораан үеде ацнап чоруур эргени хамаары Матюшовка кым тывысканы? Өртүп болган чылдагаанны Матюшовка хамаржып турар. Таңды районнуң шагдаа килдизи болгаш күрүнеиң анныыр инспекциязы бо херекти тодаратканы, өртүп чедирген когаралдарын эгидер ужурлуг.

Кескен ыяштарның будуктарын арыглаваанда, олар күргааш өрт өскүдеринге дузалыг болур болгай. «Тыва кобальт» ғудуг эргелелиниң Хову-Аксынга ыяш кезип турган черинге болган өртүп өскүүрүнге ындыг күргаг артынчылар салдарлыг болган. Ыяш ажыл-агый черлери боттарының участоктарын кескен ыяш артынчыларындан эки арыгларын чедип алыр ужурлуг. Күргаг артынчыларны өртедип арыглаарын өртке айыылдыг үеде чорударын хөрүгдап турар дүрүм бар, ону үреэни дээш шиидип турар. Кескен ыяш артынчыларындан өскээн өрт тудуг ыяжы белеткээр организацияларның удуртукчуларының халаргай ажылы-биле таймылбырлап болур. Ыяш кезилдезиниң үезинде, трактор болгаш өске-даа аар техника-биле чаш ыяштарны чаза бастырып үрегдевезин база билир керек.

Арыгта чораан кижилер от-биле серемчилелдиг болуру чугула. Бо талазы-биле өөредилгелиг чижек. Май айның ортан үезинде Хову-Аксындан ырак эвесте арыг кыдыында суурже тергелиг аттыг үш кижи хөлчок хөөрежип, төндүр тыткан папиростарын өжүрбейн кайы хамаан чок октап чораан. Олардан улуг өрт өскүй берип болурун кайызылда эскербейн чораан. Ол үш кижиниң бирээзиниң өжүрбейн октапкан папиросунданы улуг өрт өөскүп үнгеш, 10 га арыгны хуюктадыр өртедип, ол өрттү өжүреринге «Тыва кобальт» чугула тудугнуң 40 ажылчыннарын ажыл хүнүнден чарган. Бо чүгле чангыс өрт-түр, а бо районга чеди ындыг өрттер болган.

Өскүй берген өрттерни өжүреринге хөй ажылчын күжү негеттинер болгай, а чамдык удуртукчу ажылдакчылар ону уттуп турар. Хову-Аксы суурну долгандыр өрт кыва бээрге, Элегестиң арга камгалалының лесниги Макаров «Тыва кобальт» тудуг эргелелиниң директориязындан болгаш өске-даа организациялардан дуза дилээрге, өрт өжүреринче каш-ла ажылчыннар чорударга, олар өскүп үнген өрттү өжүрүп шыдавайн барган болгаш ону өжүреринче ажылчыннарны катап чорудар ужурга таварышканнар.

Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем районнарның девискээрлеринге өрттерниң удаа-дараа болуп турары, ол районнарда ыяш ажыл-агыйлары, арга камгалалының организацияллары, совет болгаш партия организациялары өртке удур ажылды көшкак чорудуп турарын херечилеп турар. Арга-арыглар камгалалының ажылын эрецгейлеп болбас.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо чылдың май 17-де хүлээп алган «Арга-арыгларны өртен камгалаар хемчеглерни күштелдирер дугайында» доктаалы республикада арга-арыглар камгалалының ажылы багай чоруп турарын айыткаш, чамдык районнарның ажылчы чоннар депутаттарының Советтери өртке удур хемчеглерни күштелдирбейн, ыяш ажыл-агый, шагдаа чедериниң болгаш арга-ыяш камгалалының ажылдакчылары-биле демниг кады ажылдавайн, чурттакчы чонну өртке удур демиселче көшкак хаара тудуп турарын шынгыы шүүмүүлээн. Арга-арыглар камгалалын эжижидер соруулга-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чурттакчы чоннуң ортузунга өртке удур ажылды бүүг-ле хемчеглер-биле калбартырын районнарның күүсекчи комитеттеринге, республиканың ыяш ажыл-агый эргелелинге, Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунга дагзын турар.

Бистин Төрээн чуртувустуң байлаа — арга-арыгларны өртен камгалаары социалистиг күрүнеиң хамаары бүрүзүнүң хүлээлгези болур.

В. ПЕТРОВ,

бойдус камгалалының ниитилелиниң тыва салбырының харысалгалыг секретары.

Утка болгаш шынар дээш

Республиканың уран үүл көрүлдези беш хонуктуң дургузунда үргүлүлеп келген.

Июнь 29-та, Таңды районнуң «Тыва кобальт» тудугнуң, Тожу районнуң болгаш Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран үүл коллективтери уран талантызын көргүскен.

Ол хүн эртенгиниң тос шак ажа дүжүп турда-ла, ногаан театрны көрүкчүлер дола берген.

Көжегеин хову-аксычылар баштай ажыткан. Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудугларының бирээзи — алдар сураглыг Хову-Аксының «Тыва кобальт» коллективиниң уран үүл толээлери көстүп кээрге, көрүкчүлер изин-биле уткаан. Мурнуунда болгулаан көргүзүглерге дээре черни эзлеп турган ол коллектив бо удаада көрүкчүлерни хомудаткаш барган. Бир эвес тудугнуң баштаар черн, ында партия комитеди боже сагыш салган болза, бо хире улуг тудугнуң хөй санныг аныяк өскенииң арызында кандыг салым-чаяаныг кижилер чок дээр. Бо каш санныг киржикчилериң иштинде безин кончуг салымныг кижилер көстүп турган. Геология экспедициязының ажылчыны Г. Вокалюктуң «Октаргайда хөрээжен» деп шулүүн көрүкчүлер сонуургаан. Химия лабораториязының ажылдакчызы Ф. Ивановаының, Г. Филалованың болгаш хоочун ойнакчылар Ховалыг, Кара-кыс ашак-кадайның ырлаарын чон база эки хүлээп алган. Ынчалза-даа ниитизи-биле Хову-Аксының белеткээн концерти кончуг көшкак, чалгаарачыг болган.

Таңдының уран үүл коллективи чон четтиклейн манап турганы черле таварылга эвес болган.

— Эргим көрүкчүлер, Совет Тываның тараалаң чери болур Таңдының тараажыларының, малчыннарының болгаш уран үүл көрүлдезиниң киржикчилериниң силерге изиг байыр чедирип келдим — деп. Оюн Маркпың соруктуу-биле чарлап үнүп келгениниң соон дарый, сценага ак-як хөлеңнерлиг, кара-кара костюмнерлиг ооллар, кыстар — таңдычылар көстүп келген. Олар концертин хөй-нүүн ыры-биле эгелээн. Носовтуң «Бистиң партиявыс», Р. Кенденбилдиң «Изиг байыр», Хренниковтуң «Эртенги ыр» деп ырларын ырлаарга көрүкчүлер адыш часкаашкыннары-биле хүлээп алган.

Таңдычыларның концерти эң эгезинден тура төөнүзүнге чедир көрүкчүлерни хаара туда берген. Идея тазазы-биле бедик уткалыг, уран мергежилдиг, байлак, каас-шиник шак ындыг концерти эккелгени дээш, көрүкчүлер ол концерттиң киржикчилеринге өөрүп четтиргенин илередип олурганнар. Оларның танцылары көрүкчүлерни онза магадаткан.

Эң ылаңгыя улусчу баллетмейстер Наталия Тыртык-Караның удуртулгазы-биле тургускан «Эзлдек шыңгырааш», «Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, хөглүг, каас-шиник танцыларны кижи көрүп хаамас. Таңдычыларның бо чылгы программазы чаа тывынгыр үүлдер-биле, сатиралар-биле байлак болгаш көрүкчүлерни үргүлчү каттыртып турган. Балгазының Культура бажыңының директору эш Г. Столбовскийниң фельетону, Чыртай-Уругуун боду чогаатканы, чалгааларны, арагачыларны, маңгысталчак куурумчуларны кочулаан кожамыктарын, Никитин, Рудольф оларның четпестерин сойгаалаан шүүгмүчүлеллерин көрүкчүлер дөстүнмес катыг-биле хүлээп ап турган.

Ыраажы Хабаловтуң «Байкалдың матростары» болгаш өске-даа ырларны ырлаары кончуг солун болган. Челериниң аныяктары совхозунуң шолбаннарын мактаан кожамыктарны ырлап келген. Федулованың «Ындыг партия бар» деп шулукту номчаанын көрүкчүлер чылыг-биле уткаан.

«Улустарның найыралы» деп хөй кижилиг, каас-шиник хоглуг танцы чер делегейде янзы-бүрү аймак-сөөк улустар Тайбың. Күс-ажыл, Деңзрге, Акы-дүнмалышкы өзу. Аас-кежиж дээш демиселче соруктуун көргүскен. Таңдычыларга чангыс күзел каар чүве — бо чедиишкинни ам-даа бызыдып, байытпышаан, хөгжүмнүң ылаңгыя улустуң музыкаларын сайзырадыры чугула болур-дур.

Тайга-таңды чурттуг, ачы-диинчи колхозчу аныяктарының төлээлери — Тожунуң уран үүл коллективи бодукүн концертин хөйүүн ыры-биле эгелээн. Клуб эргелекчизи Долгаан-оолдуң чогаатканы «Совет Тыва» деп ырны ырлаанынга көрүкчүлер чылыг-биле адыш часкаан. Доронинаның «Коммунистер» деп шулукту номчаанны хайыышкыныг болган. Сыстыг-Хемниң ыяш ажыл-агыйының ажылчыны Кежиг Сагдының моол ырны ырлап бараалгатканы көрүкчүлергедаа, ылаңгыя ында саадан турган моол аалчыларга онза солун болган. Танцы болүү «Час» деп чаа чогаатканы танцыны көргүскен. Тожуулардың хылдыг хөгжүм оркестриниң ылаңгыя «Аңчы» деп ырны ойнап күүсеткенин көрүкчүлер ханыр дыңнаан.

Ынчалза-даа мурнуку чылдарга бодаарга, Тожунуң уран үүл коллективиниң концерти ыракта кошкак, көрүлдеге кончуг далаш белеткенгени черле илдеп болган. Концертке районнуң байлаан, чараш каазын болгаш талантызын көргүзүп шыдавайн барган. Оон орнунга чиг номерлер эккелген. «Тараа» деп танцызы үүге-даа үүлдешпес болган. Тожунуң бүүг хөй-ниитизинге уран үүл коллективиниң ажылынче доктаамал кичээнгей салып, ону улам экижидери кончуг күзенчиг.

Кызыллың уран үүл коллективи бо көрүлдеге мурнукузунга дөнүзээрге шоу белеткелдиг болган. Уран үүл болгумнериниң ажылын удуртур, хөй тускай эртемниг кадрларлыг Кызыл ыңдыг болур-даа ужурлуг.

Чүс ажыг ыраажыларлыг ниитиниң ыры музыка училищезиниң башкызы Е. К. Федоровтуң удуртулгазы-биле композиторлар А. Чыргал-ооллуң «Совет Тывам», Дупаевскийниң «Эртенги ыр», Мокроусовтуң «Төрээн Россиям, калбак делгем сен» деп ырларны магаданчыг чагай кылдыр ырлаан. Кызылга-даа, район төпте-ринге-даа шак мындыг күүлүг ниити ыр коллективтери доктаамал турар чүве болза кончуг-ла байырланчыг болур ийик.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының чолаачызы Николай Константиновтуң ырлаарын чон кончуг чылыг-биле уткуп турган. Кызылчыларның программазын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көргеннер. В. Маяковскийниң «В. И. Ленин» деп шүүлгелининдеи үзүүдүнү Лариса Бады-Ламаның номчаанын көрүкчүлерни хөлзеткен. Башкы институдунуң студентизи Вера Күчүн, «Шын» солун редакциязының ажылдакчызы Татьяна Кара-Тоннуг олар тыва ырларны ырлап күүсеткенин көрүкчүлер адыш часкаашкыны-биле хүлээп алган. Хоорайның танцы ансамбли бо көрүлдеге бодунуң арнын көргүзүп, Л. Усольцеваның удуртулгазы-биле солун танцыларны көргүзүп эгелээн байырланчыг. Кызылдың ниити танцыларын көрүкчүлер сонуургап, изиг адыш часкаашкыны-биле хүлээп ап турган.

Кинофикацияның уран үүл коллективиниң хылдыг хөгжүм ансамбли «Күскү күзелдер», «Дээң-дээң» деп ырларны күүсеткен. Даараныр комбинаттың хөрээженнер ансамблиниң «Тайга-тайга» деп ыры ырлааны кончуг таалаарчыг болган. Хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалының министерствозунуң клубунуң коллективи «Партия дугайында» ыры күүсеткени изиг адыш часкаашкынары-биле шаннаткан. Пассажирлер АТК-зының танцы болүү баштак матрос танцыны телекени көрүкчүлерни хөлчок катырткан барган.

Бо концертке даараныр комбинат, пассажирлер АТК-зы, пединститут, кинофикация, ХНКЧМ, «Кызыл тудуунуң», «Шын» солун редакциязы, электростанция, типография коллективтери эки киришкен.

Бо чедиишкиннер-биле кады республиканың найысылалы Кызыл б[illegible]түү районнарда уран үүл коллективтерине үлегер кылдыр оон-даа арты солун үүлдерни көргүзүп болур а[illegible]галарлыг турган. Орус улустуң «Улу[illegible] корабльге узак орук» деп кончуг шы[illegible] үлегер сөзү ышкаш, бистиң найысылалывыстың уран үүл коллективиниң[illegible]ден негеде улам улуг болбас арга жок. Бо көрүлдеге Кызылдың тыва[illegible] көргүзүглери кончуг ядыы болгаан[illegible]эрги, оон-биле кады белеткел кошкак[illegible] болган. Кызылдың улустуң хөгжүү[illegible] херектелиниң оркестри кайда барган[illegible] Чамдык эмнелге, ғорпо, харылзаа[illegible] школалар, янзы-бүрү яамылар ышкаш коллективтерден ойнакчылар көрүлбээн.

Ам СЭКП ТК-ның чаа, июньда эрткен Пленумунуң идеология ажылының чаа сорулгаларының дугайында доктаалын амыдыралга боттандырары, улустуу болур уран

Чурукта: Тес-Хемниң ниити ыры болүү.

үүлдү улам ыңай сайзыратпышаан, чонның иштинде салым-чаяанны ам-даа тып илередип турган, ону бо чылын бистиң республиканың мурнунда турар ажыл-агый, политиктиг сорулгаларын хуусаа бетинде чедиишкиннер күүседиринге бараалгадып, Совет Тываның национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг уран үүлүүнүң дээжилерин бараалгадырынга ам ыяк белеткенин эгеледе черле өөү келген деп чүвени бо-даа, мурнуку-даа көрүлделер чугаалап турар.

* * *

Бот тывынгыр уран үүлдүң республика көрүлдезинің жюри комиссиязы бирги черни **Ак-Довурак даг-дугу комбинат тудуунуң бот-тывынгыр уран үүл коллективинге тывыскан.** Ол коллектив 1-ги чергенің диплому болгаш 170 рубльдің өртектиг бараанны-биле шаннаткан. **Ийиги черни Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран үүл коллективи алган,** аңаа 2-ги чергенің дипломун болгаш өртектиг шаннадды тывыскан. **Үшкү черни Тес-Хем районнуң бот-тывынгыр уран үүл коллективи чаалап алган** болгаш 3-ку чергенің диплому-биле болгаш өртектиг үүлдер-биле шаннаткан.

Өөр районнуң уран үүл коллективиниң чогаал-хөгжүмүүт монтажы болгаш таңдычыларның танцылары, ылаңгыя Н. Тыртык-Караның тургускан «Улустарның найыралы» деп танцызы болгаш өске-даа коллективтерниң ниити ырлары, танцылары эң-не бедик үнелелди ап шаннаткан. Ол ышкаш көрүлдениң дыка хөй киржикчилеринге эң эки күүседиглер дээш, өртектиг белектерни, мактал бижиктерни тывыскан.

Л. ЧАДАМБА.

БАЗА КАТАП УИЛЬЯМС...

ЛЕОПОЛЬДВИЛЬ. СЭТА-ның корр. В. Кузнецовтуң дамчыдыр турары болза:

АКШ-тың күрүне секретарының Африка херектериниң талазы-биле дузалакчызы Меннен Уильямс ында чедип келген. Элээн каш айтырыгларны конго чазак-биле чугаалажып көөр дээш, ол түр аян-чорук кылып келген деп, тускай медээ-биле чарлаан.

Меннен Уильямстың Конгога бир дугаар-ла кээп турары ол эвес. Күрдепартаментиниң ол комиссары Конгога ужудуп чедип келген санында-ла бөдүүн конголарның сеткилинге үвүрээзин кирип кээр. Конгога америк тергиндээшкинни тургузарынче угланган АКШ-тың эзлчеглиг үүлгедиишкинин кылыр дээш, Меннен Уильямс конго найысылалда чедип келген дээрзин конголар эки билип турарлар.

Конгонуң политиктиг бөлүктери Уильямстың амгы аян-чоруун генерал Мобутунуң чоокта чаа Вашингтонга чорааны-биле болгаш конго национал армияны «чаарты организастаарынын» хереэнге америк киржилге дугайында айтырыг-биле холбаштырып турар. Ол армияны шериг техниказы-биле болгаш дериишкиннери-биле хандырарының планнарын амыдыралга боттандырар апаар бодунуң «техниктиг» эксперттерин чуртче эндере киирериниң аргазы-биле конго армияга кол-кол туруштарны Пентагон эжелеп алыр бодап турары оон илдеп. Конгода америк дайынзырактар Мурнуу Көрейге болгаш Мурнуу Вьетнамга шенеттинген аргаларбиле хөделип турарлар деп. Леопольдвильде хайгаракчылар демдеглеп турар. Конго армияны бодунуң контролюнга алырынче, а оон соонда депшидлелиг күштерни оон дузазыбиле базарынче болгаш ден эргелиг эвес керээлерни хүлээп алырынче чуртту албадаарынче АКШ чүткүп турар.

Чурттуң бүгү-ле шериг черлеринге баар аргалыг болуп турар Конгода КНО-нуң органнарын ажыглавышаан, амгы үеде американнар конго армияның кол-кол пунктуларынче «ажык» орук-биле сиңнигип кирип турарлар. Конго армияны «чаарты организастаарының» планы Конго республиканың чепсектиг күштерин АКШ-тың шуут контролюнге тургузарынче улам ынайгы базым болуп турар.

Шериг айтырыгларындан ангыда, Уильямс амгы үеде Уолл-стриттиң монополияларының Конгога бедик сонуургалдыг болуп турарын барымдаалаан, конго чазак-биле чугаалажышкыннар үезинде экономиканың айтырыгларын база чугаалажып көөр бодап турар.

Чангыс сөс-биле чугаалаарга, конго найысылаче Меннен Уильямстың чаа аян-чоруу чуртче америк сиңнигиишкинни улам ынай калбартыр сорулгалыг болуп турар.

КАДЫКШЫЛЫҢАР КАМНАҢАР

ЧЫЛАНДАН КИЧЭЭНИҢЕР

Чыландан эмин, эртир коргар чорук-биле ону дыка херекке албас, кайы хамаан чок аажылаар чоруктуң кайызы-даа кижиниң кадымга багай салдар чедирип болур дээрзин утпаза чогуур. Боттары аарышкылыг кылдыр шаптар болза-даа хора чок чыланнар хөй. Хоралыг шагар чыланнар-биле беришпес болгаш оларны оюп эрте бээр болза, кижиге хора чедирбейн барып болур. Чылан хоралыг болурундан аңгыда, ажыктыг талазы база бар дээрзин билири чугула. Чижээ, гюрза, кобра дээр болгаш оондаа өске хоралыг чыланнар, көдээ ажыл-агый культураларының хоралакчылары болуп турар — хээкчилерни узуткап турар. Тускай кылып белеткээн чылан хораны болза, нерви системазының чамдык аарыгларының, чүстер ыжар аарыгының, өкпе дамырларының астмазының болгаш өскедаа аарыгларның эми болур.

Ынчалза-даа хоралыг чыланнарга шактырганындан багай уржуктар болу бергилээр.

Бистиң чуртувуста эн-не нептеренгей хоралыг чыландан гадюка дээр шокар (хову, элезин, кавказ болгаш өске-даа хевирлериг) чылан бар. Ындыг чыланнар хүндүс дыштанып алыр, а дүне чимзенип үнүптер. Чылыг болгаш айдың дүннерде олар эң-не идепкейлиг чимзенир, чамдыкта даң аткыже хөделип келгилээр. Боран болгаш чаашкынныг дүннерде олар бир-ле чаглактыг черге чаштына бээр. Ынчалза-даа кажан чоогунга одагланган от чырыынга ийикпе карман фонарының чырыын эскерип каан дораан, олче союп чоруптар. Гадюка болза кижиниң кежинче дылын кончуг белени-биле кадаптар, а бир эвес хөм идиктиг болза, ону өттүр шап шыдавас. Ол ышкаш сукнодан кылган хептиг кижиге бо чылан хора чедирип шыдавас. Чогум-на ындыг болганындан колдуунда-ла улустуң чиик кылдыр кеттинип алыр үези болур — сиген кезилдезиниң ийикпе, азы кичээнирин безин уттупкаш каттап азы мөөгүлеп чораан өйүнде чыланга шактырыптар.

Кобра (оон бир хевирин тывалап ок-чылан деп адап турар — р е д.) база-ла дыка айыылдыг. Ол улуг нуруузунда шыжылааш үн үндүрүп каап чоруур, кандыг-бир халдаашкын кылыр дээнде демгизиниң уунче согуналдыр шурай бээр. Чамдыкта ол чүгле коргудар дээш ындыг, а колдуунда дораан шаптар.

Хоралыг чыланнарга шактырган кижиге баштайгы дуза кандыг болуруул? Чүнүң-даа муринунда, баштайгы 10 — 15 минутада-ла чылан шаккан черни боой шарыптар, ону 2 шактан эрттирип болбас. Оон соонда ол-ла дораан шактырган черни кадар демдек хевирлиг чаңгыс сантиметр ханы чара кескеш, ол балыгдан ханны үндүр сордурар. Өске херексел чок болгаида, аскында балыг чок болза, эрин-биле соруп каптып база болур. Оон соонда ол балыгны спирт-биле, марганецтиг калийниң элээн дыңзыг эзилдирилге-биле ийикпе шёлочь-биле чуп кааптар херек. Чыланныг черлерже походтар кылып азы ажылдап чоруурда, үстүнде айыттынган чүүлдерни бодунга ап чоруурур чугула.

Чыланга шактырбас төлээде, хоралыг чыланнар хөй черлерге, изигде-даа болза, идик ужулбайн чоруур болза эки. Хөлегелиг черлерде сырый үнген чадаң үнүштерни болгаш сиген, чашпанны холубиле тарады идип болбас. Өрге, күске үнгүрлерин чыланнар бо-ла эзлепкен турар, оларны казып турган таварылгада кичээнир болза чогуур. Салтарга болгаш огродтарга чылан келбес кылдыр, ында бар бүү-ле үүгүрлерни хөөп кааптар херек. Оларның чоогунга харын-даа, чыланнарның дайзыны — чараа-чеченнерден эккеп алыр болза, оон-даа эки.

Эмчи В. НИКОЛАЕВ.

* * *

ЧҮРЕККЕ ЧОРААН ИНЕ

Хмельницк областың чурт-шинчилел музейинде элдептиг экспонат бар — ол дээрге, анаа-ла даараныр сес сантиметр ине. Ол чүге музейде чыдып турарыл?

Ол областың Городок районда Лесоводтар деп суурнуң участок эмнелгезинде кол эмчи болуп ажылдап турар Сергей Андреевич Карпенкога бо чазын чиктиг айтырыглыг аарыг кижи чедип келген: «Мээң чүрээмде ине чыдыпкан». Ук аарыг кижи болза, «Ленониниң чагыглары» артельдиң колхозчузу Иван Михайлович Балан, оон хары ам 64.

Дегийт-ле рентгенге чедире бергеш көөрге, шынап-ла оон чүрээниң солагай талазында бир-ле демир бар болган.

Ам канчаарыл? Область төвүнге чедирер дээрге, орук багай, ол ынчап чорда, та чүү боор. Кезиишкинни ол-ла черинге, доп-дораан кылыр ужурлуг апарган.

Кижиниң амы-тыны дээш демисел эгелээн. Кол эмчи Сергей Андреевич Карпенко болгаш оон дузалакчылары аныяк эмчилер Василий Антонович Малецкий биле Владислав Трофимович Шинкорук бир демниг хөделип турганнар. Чүректиг кештелчек каъдын кезиптерге, ында иненің үттүг ужу көстүп келген. Оон бир күженген соонда — ине, кезер эмчиниң холунга келген...

Бис С. М. Баланга ужурашкан бис. Оон кадыы ам экижип турар.

В. КАТИН.

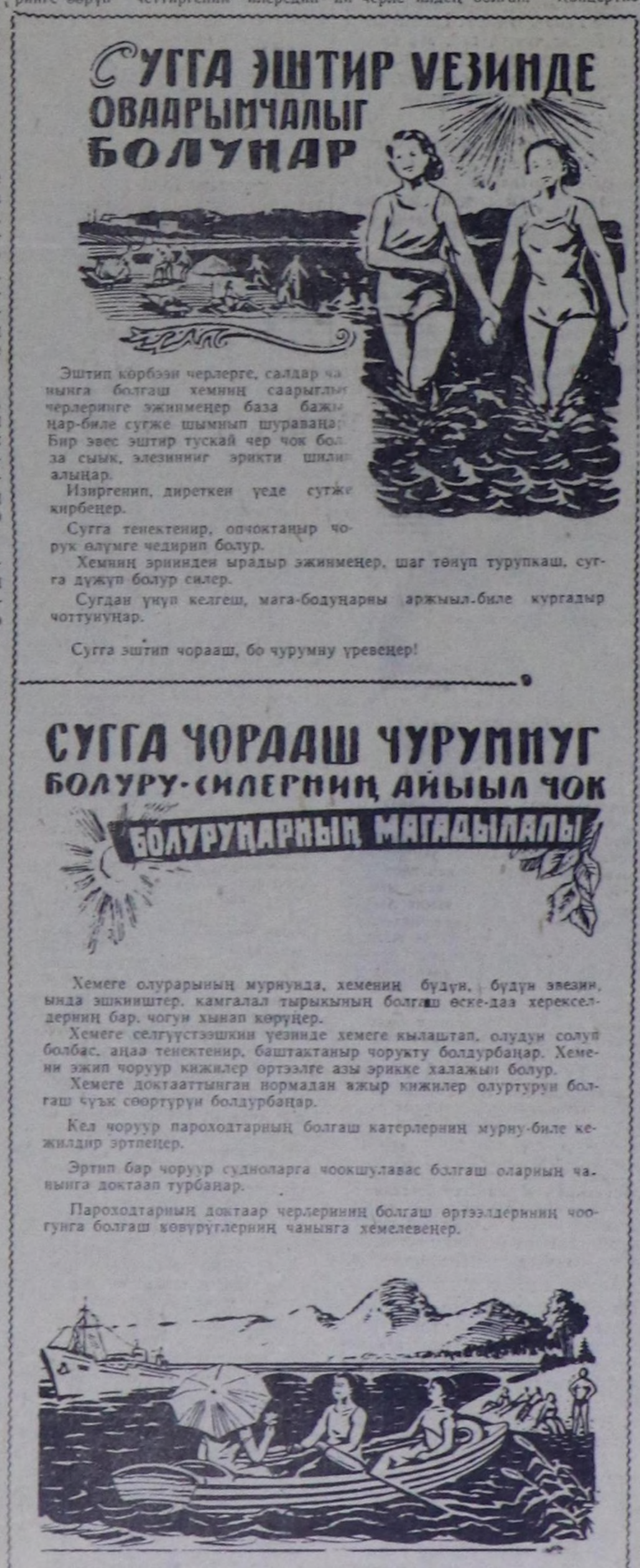

Эштип көрбээн черлерге, салдар чаныга болгаш хемниң саарыглыг черлеринге эжинмеңер база бажыңар-биле сугге шымнып шуравана[illegible]. Бир эвес эштир тускай чер чок болза сыык, элезиниг эрикти шилиг алыңар.

Изиргенип, директен үеде сугже кирбеңер.

Сугга тенектеңир, опчоктаңыр чорук өлүмге чедирип болур.

Хемниң эрининден ырадыр эжинмеңер, шаг төөнүп турупкаш, сугга дүжүп болур силер.

Сугдан үүп келгеш, мага-бодуңарны аржыыл-биле кургадыр чоттуңуңар.

Сугга эштип чорааш, бо чурумну үреведер!

Хемеге олурарының мурнунда, хемениң бүдүн, бүдүн эвезин, ында эшкиштер, камгалал тырыкының болгаш өске-даа херекселдериниң бар, чогун хынап көрүңер.

Хемеге селгүүстээшкин үезинде хемеге кылаштап, олудун солуп болбас, аңаа тенектенир, баштактаныр чорукту болдурбаңар. Хемени эжип чоруур кижилер өртээлге азы эрикке халажып болур.

Хемеге доктааттынган нормадан ажыр кижилер олуртурун болгаш чүүк сөөртүрүн болдурбаңар.

Кел чоруур пароходтарның болгаш катерлеринің мурну-биле кежилдир эртпеңер.

Эртип бар чоруур судноларга чоокшулавас болгаш оларың чанынга доктаап турбаңар.

Пароходтарың доктаар черлериниң болгаш өртээлдериниң чоогунга болгаш көвүрүглериниң чанынга хемелевеңер.

ТЫВА АССР-НИҢ ДОСААФ БОЛГАШ САНИТАРЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Чурум үрекчилеринге удур хемчег

Чоокта чаа Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей көдээ Совединиң үшкү сессиязы болуп эрткен. Аңаа хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының дугайында айтырыгны база чугаалашкан. Бо айтырыгның талазы-биле үш депутат кыска илеткелдер кылган. Баштай Хөндергей салбырда эш-хуузунун судунун даргазы С. Дүрүм-оол сөс ап чүве чугаалаан. Эш-хуузунун суду тургустунгандан бээр элээн үе эрткен. Ажылчы чоннуң калбак киржилгеи-биле эш-хуузунун суду дөрт удаа чыылгаш, аңаа он беш херекти сайгарып көрген. Совхозтуң ажылчыннарындан удуртукчу ажылдакчылар-биле сөс каржыр, ажылга өжегээр үнмес кижилер база турган. Чижээ, совхозтуң ажылчыны С. Чылай-оол малчын К. Оржун-ооллуң кадарган шарыларының бирээзин ойладып алгаш, бодунуң аалының чанынга кадагалап турда, эзли луш бооп таварышкаш, дедир ап алган. Эш-хуузунун суду бо херекти районнуң улус судунче шилчидип бээрге, Чылай-оол көдээ Советтиң даргазы эш Доржуга херек көдүргеш сен деп кыжаныр турар апарган.

Дараазында Хөндергейниң болгаш Тере-Хаяның улусчу дружиналарының командирлериниң илеткелдерин дыңнаан. Улусчу дружиналарның кежигүннери хөй-ниитиниң [illegible] үрээн кижилерниң хереэн [illegible]нун судунче киирип келген. Те[illegible] салбырның улусчу дружина[illegible] кежигүннери үргүлчүнүң дежу[illegible]лаашкынын чорутпайн турар. [illegible]жиналарның кежигүннеринде «Д[illegible]жинник» деп тускай демдек чеди[illegible]пес.

Хулиганнар, оорлаар чорук чо[illegible]нун ортузунда кижизидилгелиг бо[illegible]гаш тайылбыр ажылының ам-да[illegible] четпес чоруп турарын херечилеп т[illegible]рар дээрзин ажылчын М. Дырташ оол бодунуң саналынга чугаалаа[illegible] «Эш-хуузунун судунун болгаш улус[illegible]чу дружиналарның сөөлгү үеде эл[illegible] ажылдарны чорутканының түңнелинде кем-херек үүлгедир, хөй-ниитиниң чурумун үрээр таварылгалар эвээже[illegible] турар» деп, Хөндергей көдээ Совет[illegible]тин даргазы Т. Доржу демдеглээн.

Чоннуң ортузунга агитас-массал[illegible] ажылды улам калбартпышаан, чуру[illegible]урекчилеринге удур демиселди ам-[illegible] күштелдирер дугайында шинчилер[illegible] сессияга хүлээп алган.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Солунның дараазында номе[illegible]ри июльдың 5-те үнер.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

БӨГҮН

«НАЙЫРАЛ»: **«Шортанның чарлыы-биле»** 10, 12, **«Алдын диш»** 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Крейсер Варяг»** 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, **«Римден келген журналист»** (1-ги сериязы) 7.15, **«Римден келген журналист»** (2-ги сериязы) 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Камгалап алдынган салгал»** 2.30, **«Сорока-воровка»** 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ийи аңгы кудумчуда»** 1.15, 5.15, **«Кайгамчыктыг чеди»** (1-ги, 2-ги сериялары) 3.15, 7.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Мээң эргимим»** 5, 7, 9 шактарда.

Арыг-Бажы школазының хоочун башкыларының бирээзи
СЕРГЕЙ ДОРЖУЕВИЧ ПАВЛОВТУҢ
элекке мөчээнинге СЭКП Улуг-Хем парткому болгаш райкүүском ханы кажыдалын оон өг-бүлезинге илередип тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң орадакчызының болгаш харысалгалыг дежурныйының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр, транспорт база килдистериниң 22-64, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—01254. Чагыг № 122. Культура министерствозунуң типографиязы